

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA ANDRAGOGIKY A PERSONÁLNÍHO ŘÍZENÍ

bakalářské kombinované studium
2004–2010

Natálie Pešíková

**Vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody
v systému vězeňství České republiky**

**Education of Persons in the Process of Serving a Prison
Sentence in the Correctional System of the Czech
Republic**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha 2010

Vedoucí práce: Mgr. Jana Neusarová Ph.D.
Konzultant práce: plk. Mgr. Luboš Beránek

P r o h l a š u j i ,

že tuto předloženou bakalářskou práci jsem vypracovala zcela samostatně
a uvádím v ní všechny použité prameny a literaturu.

V Praze 28. června 2010

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala své vedoucí práce paní Mgr. Janě Neusarové za její vedení mé bakalářské práce, průběžné konzultace, cenné rady a připomínky, dále panu plk. Mgr. Luboši Beránkovi, PaedDr. Martinu Váňovi a Mgr. Janu Boháčkovi za konzultace k vězeňství v České republice a k problematice vzdělávání odsouzených. V neposlední řadě patří můj dík zřizovateli SOU Vinařice Ing. Karlu Vodičkovi za jeho konzultace a umožnění návštěvy školy, pedagožce Mgr. Andreje Ježkové za její konzultace a připomínky a všem dalším zaměstnancům SOU Vinařice.

Resumé

Předložená bakalářská práce seznamuje se vzděláváním osob ve výkonu trestu odnětí svobody ve vězeňském systému ČR. Jejím cílem je nejen popsat strukturu a specifika vzdělávání odsouzených ve vězení, ale také představit ojedinělý projekt vzdělávání vězňů prostřednictvím soukromého středního odborného učiliště, jenž se uskutečňuje ve Věznici Vinařice.

Práce je rozdělena na tři hlavní části. První část popisuje současnou podobu vězeňství u nás, zabývá se účelem a funkcí trestu, seznamuje s vlivem mezinárodní spolupráce v oblasti vězeňství na vězeňství u nás a charakterizuje Vězeňskou službu ČR. Dále se zabývá výkonem trestu odnětí svobody s důrazem na programy zacházení pro odsouzené. Pozornost je zde věnována i negativním jevům ve vězení, které jsou jeho neodmyslitelnou součástí.

Druhá část práce se zabývá vzděláváním odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, jeho strukturou, cíli, účelem, možnostmi a právním rámcem. Představeno je zde formální a neformální vzdělávání vězňů, Střední odborné učiliště Vězeňské služby a studium odsouzených na vysokých školách.

Poslední část je věnována konkrétnímu příkladu realizace vzdělávání ve Věznici Vinařice a podrobně se zaměřuje na popis soukromého středního odborného učiliště působícího přímo v areálu věznice.

V závěru práce je zhodnocen současný stav vzdělávání vězněných osob v českém vězeňství a jsou zde navrženy některé možné způsoby řešení této problematiky. Poukázáno je zde i na důležitost uplatnění vhodných postupů, metod a forem výuky ve vzdělávání vězňů. Téma je navíc zasazeno do širšího kontextu a je poukázáno na důležitost spolupráce VS v oblasti vzdělávání odsouzených s dalšími subjekty.

Summary

The presented bachelor essay introduces the education of persons in the process of serving a prison sentence in the correctional system of the Czech Republic. Its aim is not only to describe the structure and details of convict education in prisons, but also to present a unique project on educating prisoners by the means of a private secondary vocational training center, implemented in the Prison of Vinařice.

The essay is divided into three principal sections. The first section describes the current state of the correctional system here in the Czech Republic, studies the purpose and function of punishment, presents the affects of international cooperation in the field of correctional systems on the correctional system here in the Czech Republic and characterizes the Prison Service of the Czech Republic. Further, this section studies the process of serving a prison sentence putting emphasis on treatment programs for convicts. Focus is also paid to negative phenomena in prisons, which are inherently a part of it.

The second section deals with prisoner education, its structure, objectives, purposes, possibilities and statutory framework. Formal and informal prisoner education, Secondary Vocational Training Center of the Prison Service and the education of convicts at University level is introduced in this section.

The last section is dedicated to a particular example of education in the Prison of Vinařice and in detail describes a private secondary vocational training center operating directly on the grounds of this prison.

In conclusion, the current state of prisoner education in the correctional system of the Czech Republic is assessed and some possible solutions to this issue are proposed. The importance of using suitable procedures, methods and forms of tuition in the prisoner education is also pointed out. In addition, the topic is set into a broader context and the importance of cooperation of the Prison Service with other entities in the field of prisoner education is pointed out.

OBSAH

Úvod	8
1 Klíčové pojmy	12
2 Vězeňství v ČR	16
2.1 Nástin vývoje vězeňství v ČR po roce 1989	16
2.2 Účel a funkce trestu	18
2.3 Mezinárodní spolupráce v oblasti vězeňství, EVP	20
2.4 VS	21
2.4.1 Organizační jednotky VS a její členění	22
2.4.2 Úkoly VS	23
2.5 VTOS	24
2.5.1 Vnější a vnitřní diferenciacce věznic	25
2.5.2 Práva a povinnosti odsouzených	29
2.5.3 Programy zacházení	31
2.6 Negativní jevy ve vězení	35
2.6.1 Prizonizace a „druhý život“	36
3 Vzdělávání odsouzených	39
3.1 Cíle a účel vzdělávání odsouzených	39
3.2 Zákony, předpisy a jiné významné dokumenty vztahující se ke vzdělávání odsouzených	41
3.3 Formy vzdělávání odsouzených v ČR	43
3.3.1 Formální vzdělávání	44
3.3.2 Neformální vzdělávání	47
3.4 SOU VS	48
3.5 Vysokoškolské vzdělávání odsouzených	51
3.5.1 ESF MU	52
3.5.2 KTF UK	54
3.6 Uznávání profesních dovedností jako příležitost pro zvýšení zaměstnavatelnosti	55
4 Vzdělávání odsouzených ve Věznici Vinařice	57
4.1 Charakteristika věznic	57
4.2 Práce s odsouzenými a programy zacházení ve věznici Vinařice	59
4.3 SOU Vinařice	62
4.3.1 Základní údaje o škole	63
4.3.2 Poslání a hlavní cíle školy	64
4.3.3 Obory vzdělávání a ŠVP SOU Vinařice	65
4.3.4 Kompetence a uplatnění absolventů SOU Vinařice	67
4.3.5 Učební plán a osnovy	68
4.3.6 Výběr uchazečů o studium a ukončení studia	70
4.3.7 Specifika vzdělávání odsouzených, výukové metody, postupy a motivace	71
4.3.8 Vybrané problémy SOU Vinařice a jeho perspektivy do budoucna	75
5 Závěr	78

6 Seznam užívaných zkratk	85
7 Soupis bibliografických citací	87
8 Přílohy	92

Úvod

Vězeňství v České republice¹ prodělalo v posledních letech řadu zásadních změn. Směřuje v perspektivě svých zpracovaných koncepcí postupně k evropským standardům, přesto však situaci českého vězeňství zatím není možné považovat za uspokojivou. Ve vězeňství ČR stále přetrvává mnoho problémů, které souvisejí zejména s vysokým počtem vězňů, s přeplněností věznic, podfinancováním tohoto sektoru a s ne příliš uspokojujícím zacházením s odsouzenými během výkonu trestu odnětí svobody². Situaci komplikuje i nedoceňující přístup státu k vězeňství, pro nějž je toto téma politicky nezajímavé. Veřejnost je špatně informována o přínosu moderního výkonu vězeňství pro ochranu společnosti i pro prevenci recidivy pachatelů trestných činů. Zlepšení stavu ve vězeňství by mohlo napomoci zavádění alternativních trestů či změna v přístupu k zacházení s odsouzenými prostřednictvím nově koncipovaných standardizovaných programů zacházení a jejich individualizace (Valeš, 21.04.2009, online) [cit. 2010-06-02].

Účelem VTOS je nejen ochrana společnosti před pachateli trestných činů, ale rovněž příprava odsouzeného na život po propuštění. Vězeňská služba ČR³ by tedy měla kromě jiného i vytvářet předpoklady pro jejich zapojení zpět do občanské společnosti. Tito lidé se po dlouhou dobu vyskytovali v nepřírodném prostředí v rámci vězeňské subkultury a dopady na ně během pobytu ve vězení na ně jsou bohužel značné. Ve VTOS se řídili přísně stanoveným denním řádem, byly omezeny jejich svobody a tím, že se o ně někdo neustále staral, ztratili často schopnost samostatného rozhodování a úsudku. Propuštění z VTOS mají navíc mnohá znevýhodnění. Velká část z nich ztratila rodinu, domov, přátele, zaměstnání a zejména u dlouhodobějších trestů řadu návyků, dovedností i

¹ dále jen ČR

² dále jen VTOS

³ dále jen VS

schopností a celkovou orientaci ve společnosti, nemluvě o sociální stigmatizaci a nálepce kriminálního. To vše znesnadňuje jejich zařazení zpět do společnosti a naopak zvyšuje riziko návratu k páchání trestné činnosti, tj. recidivy.

Téma své bakalářské práce jsem si zvolila proto, že bych ráda upozornila na důležitost vzdělávání odsouzených jako jednoho z prostředků práce s vězňenými a ukázala jeho možnosti a specifika. Vzdělávání ve vězení by mělo patřit mezi priority v oblasti působení na odsouzené, jelikož nedostatečné vzdělání patří mezi hlavní příčiny delikventního jednání. Vzdělávání zároveň pomáhá zmírňovat negativní dopady uvěznění a přináší odsouzeným nové možnosti po jejich návratu do společnosti. Díky vzdělání a určité kvalifikaci se mohou odsouzení spíše uplatnit na trhu práce, získat zaměstnání a tím i lepší odrazovou pozici do budoucnosti.

Domnívám se, že je zapotřebí věnovat při vzdělávání vězňů velkou pozornost výběru oborů či kurzů, obsahům vzdělávání, metodám i postupům a je důležité zvolit vhodný přístup k těmto jedincům. Ve své práci se sice zaměřuji pouze na dospělé odsouzené ve VTOS, přesto si nemyslím, že je možné s nimi vždy jako s dospělými pracovat. Jejich vzdělávání by mělo obsahovat i výchovnou složku, která by ale neměla vystupovat do popředí. To vyžaduje zajisté kvalifikované pracovníky, kteří by ovládali nejen pedagogické a andragogické postupy, ale měli i vzdělání v psycho-sociálních vědách.

Často se setkávám s názorem, že lidé, co spáchají trestné činy, by za ně měli být tvrdě potrestáni a měly by si je odpykat ve vězení v těžkých podmínkách. Lidé ani mnohdy nechápou, proč jsou vynakládány takové finanční částky na odsouzené. Nespatřují žádný smysl v práci s nimi a nechápou důvody, proč je jim zajišťováno tolik různých aktivit během pobytu ve vězení. Problematika vězeňství však není jednoduchá a nelze se na ni dívat jen z jednoho úhlu pohledu. Sama jsem si dlouho neuvědomovala, jak přínosné může být zacházení s odsouzenými pro celou naši společnost. Teprve návštěvou vězeňského zařízení jsem poznala, jak moc je toto prostředí vzdálené tomu, v němž se normálně pohybují. Není proto dle mého názoru možné očekávat, že by uvěznění samo o sobě mohlo změnit pohled pachatele na trestnou činnost a napravit jej. Nedomnívám se však ani, že

by i sebevíc smysluplná práce s odsouzenými je mohla zcela změnila, aniž by oni sami chtěli. Navíc i když se podaří během VTOS odsouzeného pozitivně ovlivnit, není možné změnit často nepříznivé sociální prostředí, kam se po propuštění navrácí. Přesto práci s odsouzenými považuji za velmi důležitou, jelikož ke změně těchto jedinců napomáhá a vytváří pro ni důležité předpoklady.

Cílem mé práce je popsat současný systém vzdělávání dospělých odsouzených ve VTOS, jeho cíle a účel. Zajímalo mě rovněž, jaké možnosti vzdělávat se vězni mají a jaké nabídky nejvíce využívají.

Jelikož vzdělávání probíhá ve velice specifickém prostředí, považuji za důležité nejprve charakterizovat vězeňství v ČR, VS a VTOS. V této části práce vycházím zejména z odborné literatury a platných právních předpisů týkající se této oblasti a snažím se je výstižně a srozumitelně popsat. Podrobněji se zde věnuji programům zacházení, jejichž důležitou součástí je právě vzdělávání.

Zajištění vzdělávání je vzhledem k charakteru trestu výkonu odnětí svobody velmi náročné jak organizačně, tak finančně. Nové možnosti řešení vzdělávání vězňů a jeho financování přináší zatím úspěšně probíhající projekt ve Věznici Vinařice, kde přímo v areálu působí soukromé střední odborné učiliště⁴, jenž není součástí VS. Analýza tohoto projektu, hlavní zásady školy, její cíle a přístup ke studentům-odsouzeným je těžištěm mé práce. Bohužel ani k tomuto tématu a ani ke vzdělávání odsouzených obecně není zatím k dispozici mnoho odborné literatury či jiných dostupných zdrojů, proto jsem čerpala převážně z konzultací s odborníky.

V závěru práce bych chtěla zhodnotit současný stav vzdělávání v rámci systému českého vězeňství a naznačit možné způsoby a cesty k jeho zlepšení. Upozornit bych chtěla i na důležitost uplatňování vhodného přístupu k odsouzeným a na důležitost volby příhodných postupů a metod uplatňovaných při výuce. V neposlední řadě bych chtěla dát podnět k zamyšlení se nad zvyšující

⁴ dále jen SOU Vinařice

se potřebu odborníků pracujících ve vězeňství nahradit doposud užívané pedagogické přístupy andragogickými.

1 Klíčové pojmy

Pro srozumitelnost textu je zapotřebí uvést klíčové pojmy, které jsou seřazeny tematicky.

Dospělý – definic dospělosti je mnoho, v této práci bude za dospělého považován jedinec, jenž dosáhl plnoletosti (tj. 18 let).

Zacházení – „Pojem zacházení⁵ obsahuje souhrn aktivit směřovaných k pachateli trestných činů, které provádí specializovaný pracovník (vězeňský, sociálních služeb, výchovný): **jedná** s pachateli trestných činů, **řeší a pomáhá řešit** jejich problémy, **vede** odsouzené (k práci, ke vzdělávání, k samostatnosti...), **pečuje** (o jejich zdraví, pozitivní rozvoj, **působí, ovlivňuje** jejich chování, názory, vývoj – směřování k prosociální orientaci. Souhrn uvedených činností je realizován s ohledem na dynamiku a úroveň sociálních interakcí v konkrétním prostředí, z hlediska individuálních potřeb odsouzeného. **Cílem** je, aby obsah zacházení vedl **odsouzeného k sociálně vyvráležšímu – odpovědnějšímu chování**. Je to proces, ve kterém se odsouzený stává samostatnějším, rozhodujícím subjektem, s přiměřenou odpovědností za důsledky svých rozhodnutí a jednání (Černíková, 2008, s. 143-144).“ Tento pojem vystřídal pojem resocializace (tamtéž, 144).

Vzdělávání – „1. Proces uvědomělého a cílevědomého zprostředkování a aktivního utváření a osvojování soustavy vědeckých a technických vědomostí, intelektuálních a praktických dovedností a lidských zkušeností, utváření morálních rysů a osobitých zájmů. Působení na člověka nebo skupinu za účelem utváření osobnosti, individualizace společenského vědomí; je tedy součástí socializace. Prakticky lze tento proces diferencovat na vzdělávání jako činnost

⁵ pojem „zacházení je přejat z materiálů Rady Evropy a OSN a je překladem anglického termínu „treatment“, jehož význam v angličtině je: zacházet, nakládat (s někým); zacházet s něčím (věcmi); řešení problémů (jak pojednáno, řešeno); ošetření, léčba, péče, způsob léčby; mít vliv. ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Sociální ochrana: terciární prevence; její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Čeněk; 2008. ISBN 978-80-7380-138-0. s. 143.

lektora a vzdělávání se jako činnost účastníka vzdělávacího procesu. 2. Společensky zabezpečená diferencovaná činnost vzdělávacích institucí - škol všech stupňů a zaměření, včetně institucí vzdělávání dospělých (Palán, 2003, s. 11).“

Vzdělání – „1) Soustava znalostí, dovedností, utvoření morálních rysů a osobitých zájmů. Je výsledkem procesů zaměřených na utváření osobnosti a je výsledkem vzdělávání. 2) Úroveň, kterou účastník dosáhne při vzdělávání. Tato úroveň je považována za otevřený systém, který je vzděláváním neustále obnovován, obohacován, rozšiřován a prohlubován. Vzdělání můžeme členit podle stupňů školské soustavy na základní, střední, vyšší a vysokoškolské nebo podle vztahu k profesní orientaci na všeobecné a odborné (tamtéž).“

Vyučování – „1) Soustavná, cílevědomá a plánovitá činnost pedagoga (učitele, lektora), jeho jednotlivé aktivity a projevy chování, kterými navozuje, usměrňuje a realizuje poznávací proces a učební aktivitu studujícího. Základní význam zde má interakce učitel-studující. 2) Vzdělávací proces, který je také základní činností vzdělávací instituce, ve které se realizuje její poslání (tamtéž, s 14).“

*Celoživotní učení*⁶ – „Celoživotní učení představuje zásadní změnu pojetí celého vzdělávání, kdy všechny možnosti učení - ať už v tradičních vzdělávacích institucích v rámci vzdělávacího systému či mimo ně - jsou chápány jako jediný propojený celek, který dovoluje rozmanité a četné přechody mezi vzděláváním a zaměstnáním a který umožňuje získávat stejné kvalifikace a kompetence různými cestami a kdykoli během života (...) Celoživotní učení má člověku poskytovat možnost vzdělávat se v různých stadiích svého rozvoje až do úrovně svých možností v souladu s vlastními zájmy, úkoly a potřebami (Palán, online) [cit. 2010-06-20].“ Můžeme jej členit do dvou základních etap, které jsou označovány jako *počáteční vzdělávání* a *další vzdělávání*. *Počáteční vzdělávání* zahrnuje

⁶ dále jen CU

základní, střední a terciární vzdělávání a může být ukončeno kdykoli po splnění povinné školní docházky vstupem na trh práce či přechodem mezi ekonomicky neaktivní obyvatele. *Další vzdělávání* pak probíhá po dosažení určitého stupně vzdělání a bývá zaměřeno na nejrůznější vědomosti, dovednosti či kompetence důležité pro uplatnění v pracovním, občanském i osobním životě (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR⁷, 2007, s. 7, online) [cit. 2010-03-06].

Formální vzdělávání – vzdělávání ve vzdělávacích institucích (zpravidla ve školách), vedoucí k získání určitého stupně vzdělání, jehož absolvování je potvrzeno příslušným osvědčením (tamtéž, s. 7-8).

Neformální vzdělávání - vzdělávání zaměřené na získání vědomostí, dovedností a kompetencí, které mohou zlepšit společenské i pracovní uplatnění člověka. Nevede k získání stupně vzdělání a je poskytováno v zařízeních zaměstnavatelů, soukromých vzdělávacích institucích, ve školských zařízeních a dalších organizacích. Patří sem např. organizované volnočasové aktivity, kurzy cizích jazyků, počítačové kurzy, rekvalifikační kurzy, školení a další (tamtéž).

Vzdělávání dospělých – „Vzdělávání dospělých je obecný pojem pro vzdělávání dospělé populace a zahrnuje veškeré vzdělávací aktivity realizované jako řádné školské vzdělávání dospělých (získání stupně vzdělání) nebo jako další vzdělávání (Palán, 2003, s. 11-12).“

Vzdělávání dospělých ve školách – jedná se o studium dospělých ve všech druzích státních i nestátních škol vedoucí k získání stupně vzdělání (tzv. druhá šance pro ty, kteří se z jakýchkoliv důvodů ve školách nevzdělávali dříve, v mládí, v průběhu počátečního vzdělávání) (tamtéž).

Další profesní vzdělávání – všechny formy profesního a odborného vzdělávání během aktivního pracovního života po skončení odborného vzdělávání a přípravy na povolání ve školském systému. Jeho cílem je získání či rozvíjení znalostí, schopností, dovedností a postojů, potřebných pro výkon určitého

⁷ dále jen MŠMT

povolání. Náleží sem kvalifikační kurzy, rekvalifikační kurzy a normativní školení (kurzy) (tamtéž).

Občanské vzdělávání – vzdělávání zaměřené na formování vědomí práv a povinností člověka v jeho občanských, politických, společenských a rodinných rolích a způsobů, jak tyto role naplňovat. Napomáhá kultivaci člověka jako občana, jeho adaptaci na měnící se podmínky společenské i politické a slouží k urychlení a dotváření socializace a občanské hodnotové orientace. Patří sem například vzdělávání k rodičovství, demokracii, ke zdravému životnímu stylu apod. (tamtéž).

Zájmové vzdělávání – vytváří širší předpoklady pro kultivaci osobnosti na základě jejích zájmů a uspokojuje vzdělávací potřeby člověka v souladu s jeho osobním zaměřením. Zahrnuje v sobě vzdělávací aktivity nejrůznějšího obsahu, všeobecně vzdělávací, kulturní, etické, filozofické, náboženské, sportovní a jiné (tamtéž).

2 Vězeňství v ČR

Aby bylo možné poznat a pochopit vzdělávání osob ve VTOS, je důležité seznámit se s vězeňským systémem v ČR, s VS, s VTOS, s právy a povinnostmi odsouzených a se zacházením s nimi. Této oblasti bude věnována následující kapitola.

2.1 Nástin vývoje vězeňství v ČR po roce 1989

České vězeňství prodělalo po roce 1989 řadu zásadních změn souvisejících s přeměnou totalitního státu ve stát demokratický a právní. Na základě analýzy tehdejšího reálného stavu ve vězeňství a jeho komparace se Standardními minimálními pravidly pro zacházení s vězni, Evropskými vězeňskými pravidly⁸, Listinou základních práv a svobod a v neposlední řadě i s vězeňskými systémy vyspělých států byla v roce 1991 ředitelstvím Sboru nápravné výchovy vypracována *Koncepce českého vězeňství*. Reforma se měla týkat jak změn systémových, tak legislativních a jejím cílem bylo vytvoření moderního vězeňského systému jako speciální formy sociální péče (Černíková, 2008, s. 62-63).

Nezbytné kroky přeměny systému spočívaly v depolitizaci vězeňství, jeho demilitarizaci (ve smyslu odstranění zbytečných militantních prvků při zacházení s vězni), decentralizaci (s cílem posílení pravomoci ředitelů vězeňských zařízení) a v neposlední řadě v jeho humanizaci (Netík, 1998, s. 4). „Humanizace vězeňství znamená vytvořit vhodný funkční legislativní rámec pro uplatňování práv a svobod vězněných na jedné straně a pro naplňování účelu výkonu vazby a VTOS

⁸ dále jen EVP

na straně druhé, včetně jejich korektivních mechanismů přístupných kontrole tak, aby nemohla být uplatňována libovůle či zlovůle (Černíková, 2008, s. 64).“

Reforma vězeňství byla tedy zaměřena zejména na neponižování důstojnosti vězňů, garanci jejich základních práv a svobod, modernizaci vězeňských zařízení a jejich vybavení, vytvoření účinného systému zacházení s odsouzenými a na profesní zkvalitnění personálu (tamtéž).

Systémové změny byly doprovázeny změnami legislativními. Na základě zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky, vzniká dnem 1. 1. 1993 VS. Výkon vazby byl upraven zákonem č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, a VTOS byl nejprve v roce 1993 upraven novelizací zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů, a to zákonem č. 294/1993 Sb. Poté nabyl zcela nové podoby v roce 1999, kdy byl vydán zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů (tamtéž, s. 64-65, 69).

Současná podoba českého vězeňství je vymezena právním řádem ČR. Prioritní místo zaujímají ústavní zákony včetně Listiny základních práv a svobod. Kromě výše zmíněných zákonů existuje řada dalších vyhlášek, předpisů a doporučení, jež se přímo či nepřímo vězeňství dotýkají. Významnou roli sehrávají i doporučení vyplývající z mezinárodní spolupráce v rámci organizací zabývajících se problematikou vězeňství jako například OSN či Rada Evropy, jejichž členem je i ČR (VS, online, 2005, s. 7) [cit. 2010-02-03].

V roce 2005 byla vypracována nová koncepce rozvoje vězeňství v ČR – *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*. Jejím základním cílem je „...reagovat na nové podmínky a nové souvislosti, v nichž se české vězeňství nachází a současně naznačit směřování a priority českého vězeňského systému“ (tamtéž, s. 6). Každým rokem VS navíc vydává výroční zprávy a statistické ročenky, v nichž informuje o současném stavu ve vězeňství.

2.2 Účel a funkce trestu

Společnost si k ochraně před ohrožujícím a kriminálním chováním v průběhu historie vytvořila systém mechanismů, jehož součástí je i trestní právo. Trest v právním pojetí chápeme jako následek spáchání trestného činu, jenž může být uložen soudem, a to výhradně na základě zákona. Systém sankcí v trestním právu ČR rozlišuje tresty, mezi něž patří i trest odnětí svobody, a ochranná opatření (Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

Pojetí účelu trestu se v historickém vývoji společnosti proměňuje. Vzniklo již mnoho teoretických koncepcí, z nichž nejznámější jsou teorie *absolutní* (trest je pojat jako odplata za spáchaný čin, trest má účel sám o sobě), *relativní* (účelem trestu je ochrana společnosti před dalšími trestnými činy, trest je pojímán jako prevence) a *smíšená* (kombinace absolutní a relativní teorie) (Černíková, 2008, s. 24-27).

Ze smíšené teorie vycházelo i pojetí účelu trestu v zákoně č. 140/1961 Sb., trestní zákon., ve znění pozdějších předpisů, který v § 23 uváděl: „Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.“ Nová úprava trestního zákoníku z roku 2009 již výslovně vyjádření účelu trestu neobsahuje. Přesto nadále tento účel vyplývá z předmětu úpravy a z vyjádření zásad trestání (Ministerstvo spravedlnosti ČR⁹, online) [cit. 03.05.2010].

Pro pachatele trestného činu by měl být trest negativní zpětnou vazbou na jeho provinění a měl by být podnětem pro korekci jeho budoucího chování. Bohužel velká část odsouzených svou vinu nepřijímá či si ji ani neuvědomuje (Černíková, 2008, s. 28). Zároveň mnoho z nich neprožívá svůj trest negativně,

⁹ dále jen MS

jelikož jejich nazírání na něj je odlišné od nazírání na trestu „běžným“ občanem (Sochůrek, 2007a, s.19).

Vedle účelu rozlišujeme i funkce trestu, jejichž klasifikace se opět různí. Zmíním zde například dělení funkcí J. Hálou (2006, s. 40-45), který rozlišuje funkci *vyrovnávací* a *regulativní*. *Vyrovnávací funkce* pomáhá vypořádat se s realitou trestného činu a zahrnuje dva aspekty:

- 1) vyrovnání se oběti s trestným činem (eliminace, či alespoň částečná kompenzace negativních emocí, kompenzace škody, uvěznění pachatele a jiné);
- 2) vyrovnání se pachatele s trestným činem a přijetí své viny.

Tato funkce se ukázala sama o sobě jako neúčinná z hlediska ochrany společnosti, a proto byla postupně doplněna funkcí regulativní. *Regulativní funkce* zdůrazňuje ochranu společnosti před zločinem a úloha trestu je napomáhat regulovat trestnou činnost. Toho lze dosáhnout třemi způsoby:

- a) izolováním;
- b) odstrašováním (odstrašení i potenciálních pachatelů);
- c) změnou chování (prostřednictvím zacházení s odsouzenými docílit žádoucí změny chování, motivovat jedince k úsilí o pozitivní změnu) (tamtéž).

„Společnost již překonala jednostranné chápání trestu jako odplaty společnosti za spáchaný trestný čin (Sochůrek, 2002, s. 63).“ V průběhu vývoje se postupně orientace trestního práva přesouvá od vyrovnání (odplaty) k regulaci (nápravě). Vyrovnání je totiž zaměřeno spíše do minulosti, k tomu, co se již stalo, naproti tomu regulace směřuje do budoucnosti a tím může více přispět k eliminaci nebezpečného chování. Co se týče způsobů regulace trestné činnosti, mohla by se zdát nejefektivnější izolace, prodlužování trestů či trest smrti. To však naráží zejména na principy humanity, které jsou uplatňovány i u nás (Mezník, 1995).

Cestu je třeba hledat jinde a s vědomím toho, že většina trestů odnětí svobody někdy končí. Proto by měl být kladen důraz především na smysluplné zacházení s vězňeny a na výchovnou funkci trestu, jež pomáhá reintegraci vězňeného do společnosti.

2.3 Mezinárodní spolupráce v oblasti vězeňství, EVP

Mezinárodní spolupráce v oblasti vězeňství a trestání provinilců se datuje již od druhé poloviny 19. století. Pravidly zacházení s vězni se zabývala již Mezinárodní trestní a penitenciární komise působící v letech 1885 až 1951. Její činnost poté převzala OSN, která vypracovala novou verzi pravidel pro zacházení s odsouzenými – Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni. Ta byla schválena roku 1957 hospodářskou a sociální radou a vydána formou doporučení všem členským státům OSN, aby je respektovaly a zavedly do své legislativy (Černíková, 2008, s. 47-48).

EVP jsou revidovanou evropskou verzí Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni a poprvé byla vyhlášena rezolucí Rady Evropy v roce 1973 č. 5 (tamtéž, s. 54). Jejich nejnovější verze, odrážející vývoj, k němuž došlo ve vězeňské politice, v ukládání trestů a celkovém řízení vězeňských systémů v Evropě, byla schválena Výborem ministrů členských států Rady Evropy 11. ledna 2006 a vydána jako Doporučení Rec (2006) 2 Výboru ministrů členským státům k EVP (Beránek, konzultace, 2009).

EVP jsou jedním z nejvýznamnějších mezinárodních dokumentů z oblasti penologie. Přestože mají pouze charakter doporučení a pro členské státy Rady Evropy z nich nevyplývá ani bezprostřední závazek uvést je do souladu s vnitrostátními právními předpisy, ani postihnutí za jejich porušení, mají na právní úpravu VTOS členských států nesporný vliv. Doporučení stanovuje standardy, které by měly být ve všech členských státech uplatňovány, a mělo by podněcovat ke krokům vedoucím k dosažení tohoto odpovídajícího stavu (Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s., online) [cit. 2009-11-03].

EVP jsou rozdělena do pěti částí:

- I. Základní principy (viz příloha A);
- II. Správa vězeňských zařízení (soubor pravidel a požadavků na základní standard věznic);
- III. Personál (jeho výběr, výcvik, vzdělávání, důraz na profesionalitu);
- IV. filosoficko-hodnotový koncept výchovného zacházení, jeho cíle a komponenty;
- V. Doplňující pravidla pro zvláštní kategorie vězňů (EVP, 2006).

V ČR se stala EVP respektovaným dokumentem a měla velký vliv na transformaci českého vězeňského systému po roce 1989. Přes snahu postupně zavádět tyto standardy do právní úpravy i praxe českého vězeňství, není zatím možné považovat dnešní stav za optimální a plně odpovídající evropským standardům (Beránek, konzultace, 2009).

2.4 VS

Vězeňství jakožto součást justice je důležitým odvětvím veřejného sektoru. Úkoly státní správy vězeňství plní ve stanoveném rozsahu VS, jež je rozpočtovou organizací podřízenou MS.

VS byla zřízena zákonem České národní rady č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci ČR, ze dne 17. listopadu 1992 s účinností od 1. 1. 1993. Dle § 1 odst. 1 zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci ČR, ve znění pozdějších předpisů¹⁰, zajišťuje zejména výkon vazby a VTOS a dále v

¹⁰ dále jen zákon 555/1992

rozsahu stanoveném tímto zákonem i ochranu pořádku a bezpečnosti při výkonu soudnictví a správě soudů a při činnosti státních zastupitelství a MS.

Hlavním posláním VS je přispívat k ochraně společnosti nejen prostřednictvím izolace pachatelů trestné činnosti, ale i vytvářením vhodných podmínek pro reintegraci odsouzených zpět do společnosti (VS, online, 2005, s. 8) [cit. 2010-02-03]. Vězeňství je tedy součástí sociálního systému zacházení s kriminální populací, jelikož se v rámci penitenciárního působení orientuje na změnu chování osob ve VTOS v žádoucím prosociálním směru, jenž je předpokladem pro jejich úspěšný návrat do společnosti (Černíková, 2008, s. 70-71).

2.4.1 Organizační jednotky VS a její členění

Základními organizačními jednotkami VS jsou dle § 1 odst. 4 zákona 555/1992 generální ředitelství, vazební věznice, věznice a Institut vzdělávání.

Generální ředitelství VS řídí, organizuje a kontroluje činnost ostatních článků VS. Generálního ředitele jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti, jemuž ředitel odpovídá za činnost VS. Jednotlivé věznice a vazební věznice rovněž zřizuje a ruší ministr spravedlnosti. V jejich čele stojí ředitelé, které jmenuje a odvolává generální ředitel VS (Sochůrek, 2007b, s. 6).

„Vězeňská služba se člení na vězeňskou stráž, justiční stráž a správní službu. Vězeňská stráž a justiční stráž mají postavení ozbrojeného sboru (tamtéž, s. 5-6).“

Úkoly jednotlivých složek VS stanovuje § 3 zákona 555/1992. Vězeňská stráž dle tohoto paragrafu střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a ve VTOS, justiční stráž zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelství a MS a v jiných místech jejich činnosti a správní služba rozhoduje ve správním řízení podle zvláštních právních předpisů a zabezpečuje organizační, ekonomickou, vzdělávací, výchovnou a další odbornou činnost.

2.4.2 Úkoly VS

„Vězeňská služba

- a) spravuje a střeží vazební věznice a věznice a odpovídá za dodržování zákonem stanovených podmínek výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody,
- b) střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody,
- c) prostřednictvím programů zacházení soustavně působí na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění,
- d) provádí výzkum v oboru penologie a využívá jeho výsledky a vědecké poznatky při výkonu vazby a při výkonu trestu odnětí svobody,
- e) zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelství a ministerstva a v jiných místech jejich činnosti a v rozsahu stanoveném tímto zákonem zajišťuje pořádek a bezpečnost při výkonu pravomoci soudů a státních zastupitelství,
- f) vytváří podmínky pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody,
- g) provozuje hospodářskou činnost za účelem zaměstnávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody, případně i osob ve výkonu vazby,
- h) vede evidenci osob ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody na území České republiky,
- i) plní úkoly, které pro ni vyplývají z vyhlášených mezinárodních smluv, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána,
- j) zabezpečuje vzdělávání příslušníků Vězeňské služby (dále jen "příslušníci") a občanských zaměstnanců Vězeňské služby, které provádí Institut vzdělávání, a vzdělávání osob ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody, které provádí Střední odborné učiliště, učiliště a odborné

učiliště Vězeňské služby – *současný název - Střední odborné učiliště*¹¹
(*pozn. učinila N. P.*),

- k) poskytuje zdravotní péči osobám ve výkonu vazby, osobám ve výkonu trestu odnětí svobody, příslušníkům a občanským zaměstnancům Vězeňské služby; v případě potřeby zabezpečuje specializovanou zdravotní péči v mimovězeňských zdravotnických zařízeních,
- l) prošetřuje vlastními pověřenými orgány 2) (dále jen "pověřené orgány Vězeňské služby") trestnou činnost příslušníků; ve spolupráci s Policií České republiky se podílí na předcházení a odhalování trestné činnosti osob ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody (§ 2 odst. 1 zákona 555/1992).“

2.5 VTOS

Jedním z hlavních úkolů VS je zajišťování VTOS. Trest odnětí svobody je jedním z druhů trestů v rámci systému sankcí v trestním právu ČR a je vykonáván ve věznicích (Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

Právní úprava VTOS je v ČR dána zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů¹², a vyhláškou MS č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů¹³. Zacházení s odsouzenými musí být zároveň prováděno v souladu s Listinou základních práv a svobod.

¹¹ dále jen SOU VS

¹² dále jen zákon 169/1999

¹³ dále jen vyhláška 345/1999

Zákon 169/1999 upravuje VTOS ve věznicích a ve zvláštních odděleních vazebních věznic a sleduje dosažení účelu trestu. Hlavními dvěma zásadami VTOS jsou dle § 2 tohoto zákona:

- 1) vykonávat trest způsobem respektujícím důstojnost odsouzeného a omezujícím negativní jevy zbavení svobody;
- 2) jednat s odsouzeným ve VTOS tak, aby nebylo ohroženo jeho zdraví a aby byly podporovány postoje a dovednosti pomáhající odsouzenému v opětovném zařazení do společnosti a umožňující mu vést po propuštění život v souladu se zákonem.

Základní principy jednání s vězněnými osobami jsou uvedeny i v Koncepci rozvoje českého vězeňství do r. 2015 (2005, online, s. 8-9) [cit. 2010-02-03] (viz příloha B).

V zákoně 169/1999 je dále pojednáno například o přijímání a umístování odsouzených, o členění věznic, o zařazování odsouzených do typů věznic a jejich přeřazování, o právech a povinnostech odsouzených, o zacházení s odsouzenými, programech zacházení, odměnách a kázeňských trestech, o odlišnosti VTOS u některých skupin odsouzených (např. mladiství, matky s dětmi, cizinci) či o propuštění z VTOS.

2.5.1 Vnější a vnitřní diferenciaci věznic

VTOS probíhá ve věznicích¹⁴, které spravuje VS (§ 5 odst. 1 zákona 169/1999). Podmínky konkrétní věznice jsou rozpracovány ve Vnitřním řádu dané

¹⁴ případně ve speciálních odděleních vazebních věznic

věznice, jenž vydává její ředitel (§ 14 zákona 169/1999). V současné době je u nás 36 věznic, z toho 10 vazebních a 2 detenční ústavy.

Podle způsobu vnější ostrahy a zajištění bezpečnosti se věznice člení do čtyř základních typů (tzv. vnější diferenciacce):

- a) *s dohledem* – pro odsouzené, jimž byl uložen trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti a kteří doposud nebyli ve VTOS pro úmyslný trestný čin; odsouzení se mohou pohybovat v prostorách věznic volně, pracují zpravidla na pracovištích mimo věznici bez dozoru příslušníků VS a na základě propustky se mohou pohybovat volně i mimo prostor věznice za účelem například návštěvy kulturních, osvětových, sportovních akcí či bohoslužeb nebo zdravotních a podobných zařízení;
- b) *s dozorem* - zde jsou umístěni odsouzení, kteří byli odsouzeni za trestný čin z nedbalosti, ale už byli ve VTOS pro úmyslný trestný čin; dále také odsouzení za úmyslný trestný čin ve výměře do dvou let, kteří dosud nebyli ve VTOS za úmyslný trestný čin; po věznici tohoto typu se odsouzení pohybují zpravidla organizovaně pod dohledem zaměstnanců a pracují většinou na nestřežených pracovištích mimo věznici pod nepřímým dozorem pracovníků VS; vybraní odsouzení se mohou volně pohybovat uvnitř věznice či mimo věznici při plnění pracovních úkolů nebo při návštěvě zdravotních a podobných zařízení;
- c) *s ostrahou* - zde jsou umístěni odsouzení za úmyslný trestný čin a zároveň nesplňující podmínky pro umístění do věznice s dozorem či zvýšenou ostrahou a dále pro odsouzené za trestný čin z nedbalosti, kteří nesplňují podmínky pro umístění do věznice s dohledem nebo dozorem; odsouzení se v tomto typu věznice pohybují až na výjimky organizovaně pod dohledem příslušníka VS a na ubytovnách jsou zamykáni; pracují buď uvnitř věznice nebo na střežených pracovištích mimo věznici;
- d) *se zvýšenou ostrahou* – pro odsouzené, jimž je uložen doživotní či výjimečný trest, nebo jsou odsouzeni jako zvlášť nebezpeční recidivisté, dále odsouzení pro závažný trestný čin na déle než osm let a konečně

odsouzení za úmyslný trestný čin, kteří v posledních pěti letech uprchli z výkonu vazby nebo z VTOS; odsouzení se v prostorech věznice pohybují pouze pod přímým dozorem; případná pracovní činnost probíhá pouze na celách, eventuálně uvnitř věznice (Sochůrek, 2007b, s. 39-40).

Kromě výše uvedených typů věznic je zřízena zvláštní věznice pro mladistvé. V rámci jedné věznice bývají zřízena oddělení různých typů (§ 8 odst. 2 a 3 zákona 169/1999).

Zařazení odsouzeného do jednoho ze čtyř typů věznic je uskutečněno na základě rozhodnutí soudu a je součástí rozsudku (Černíková, 2008, s. 95). Ve věznicích se odděleně umísťují muži od žen, obvinění od odsouzených, dále pokud je to možné oddělují se odsouzení recidivisté od prvotrestaných, odsouzení za nedbalostní trestný čin od odsouzených za úmyslný trestný čin, trvale pracovně nezařaditelní odsouzení, odsouzení s duševními poruchami a poruchami chování a odsouzení s uloženým ochranným léčením (§ 7 zákona 169/1999).

O umístění odsouzeného do konkrétní věznice daného typu rozhodne generální ředitelství VS ve spolupráci s ředitelem dané věznice (§ 9 odst. 3 tamtéž). Při rozhodování o umístění do určité věznice se zohledňuje zejména druh programů zacházení s odsouzenými v jednotlivých věznicích a zároveň se přihlíží i k tomu, aby byl trest vykonáván co nejbližší k rodině odsouzeného (§ 7 odst. 1 vyhlášky 345/1999). Umístění odsouzeného do určitého typu věznice či do konkrétní věznice nemusí být definitivní a může dojít za stanovených podmínek k jeho přemístění (§ 10 zákona 169/1999).

Po nástupu do konkrétní věznice je odsouzený umístěn do nástupního oddělení, kde je seznámen s prostředím, v němž bude trest vykonávat, s obsahem zákona 169/1999 a vyhlášky 345/1999 a s vnitřním řádem dané věznice. Zároveň je zde odbornými zaměstnanci VS zpracována komplexní zpráva o odsouzeném, v níž se zhodnotí jeho sociální úroveň, osobnostní rysy, případná trestní minulost, předpoklady a možnosti výchovného působení a jiné, na jejímž základě je odsouzenému navržen program zacházení (§ 8 odst. 2 vyhlášky 345/1999).

Kromě vnější diference existuje ve věznicích i diference vnitřní, již upravuje § 39 odst. 5-10 vyhlášky 345/1999. V rámci této diference jsou odsouzení zařazováni zpravidla do tří přístupných skupin podle volby a způsobu naplňování cílů programu zacházení, dále podle chování, jednání, postojů ke spáchanému trestnému činu a VTOS. O zařazení i změně zařazení do dané skupiny rozhoduje ředitel věznice na základě doporučení odborných zaměstnanců. Vnitřní diference a přístupnost vnitřních diferenčních skupin je uceleným systémem pozitivních motivací odsouzených.

Do první přístupné skupiny jsou zařazováni odsouzení, kteří převážně plní program zacházení včetně svých dalších povinností a jejich jednání i chování je v souladu s vnitřním řádem věznice, do druhé skupiny se zařazují odsouzení mající nestálý a nevyjasněný postoj a přístup k programu zacházení i svým povinnostem, a do třetí skupiny se zařazují odsouzení, kteří převážně odmítají či neplní program zacházení, neplní své povinnosti nebo se chovají a jednají v rozporu s vnitřním řádem (tamtéž).

Klasifikace a diference odsouzených užívaná v ČR se ve státech s vyspělými vězeňskými systémy již nepoužívá a je nahrazována nástroji pro vyhodnocení rizik a potřeb (risk/ need assessment). Přechod od vnější klasifikace realizované soudy a vnitřní klasifikace VS na základě komplexní zprávy ke konceptu posuzování rizik a potřeb představuje zásadní a potřebnou změnu v klasifikaci odsouzených a v zacházení s nimi (VS, 2005, s. 18) [cit. 2010-02-03].

VS ve spolupráci s Probační a mediační službou ČR a dalšími odborníky pracuje na vývoji a ověřování nástroje pro souhrnnou analýzu rizik a potřeb – SARPO 1. Tento nástroj má umožnit získat informace o míře rizika opětovného spáchání trestného činu pachatelem, tzn. míře recidivy, o riziku újmy vzhledem k jeho potenciálním obětem a o potřebách pachatele, jež jej vedou k páchaní trestné činnosti. Potřeby jsou zde chápány jako kriminogenní dynamický faktor, jenž se může změnit a dá se s ním pracovat (např. pokud člověk přestane užívat drogy, může se snížit potřeba páchat trestnou činnost). Důležitou složkou nástroje

je i vyhodnocení možnosti a motivace odsouzeného ke změně. Výstupy z hodnocení budou poté interpretovány a zpracovány do resocializačního plánu, v němž se stanoví jaké postupy a prostředky zvolit při dalším zacházení s odsouzeným (Petras, Hůrka, 2006).

V souladu s přechodem na novou klasifikaci pachatelů a odsouzených se očekává změna stávajícího systému diferenciací a úprava pravomoci soudů rozhodovat o zařazení odsouzených do jednotlivých typů věznic ve prospěch zvýšení pravomoci VS v tomto rozhodování. Změna pohledu na diagnostikování odsouzených a jejich zařazování do typů věznic přináší nové možnosti v zacházení s nimi (Petras, Biedermannová, 2006).

2.5.2 Práva a povinnosti odsouzených

Trest odnětí svobody již ze své podstaty výrazně zasahuje do lidských práv a svobod. V rámci VTOS jsou odsouzení povinni plnit povinnosti vyplývající z právních předpisů a z vnitřního řádu věznice. Úprava práv a povinností odsouzených je obsažena v Hlavě II. zákona 169/1999 a konkrétní zajištění práv a sociálního postavení odsouzených je ustanoveno v Hlavě III. vyhlášky 345/1999. Této oblasti se dotýkají i další dokumenty či právní předpisy, např. Listina základních práv a svobod.

Jak již bylo výše řečeno, trest může být vykonán jen tím způsobem, který respektuje důstojnost odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody. S odsouzenými se musí ve VTOS jednat tak, aby bylo nejen zachováno jejich zdraví, ale i co možná nejvíce podporovány takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní jim vést po propuštění řádný život.

Všem odsouzeným náleží stejná práva za podmínek a v rozsahu stanovených v zákoně 169/1999. Odsouzený má právo na poskytnutí zdravotní péče a uspokojování základních fyziologických a sociálních potřeb (např. pravidelná strava, lůžko na spaní, ošacení, osmihodinová doba ke spánku,

přiměřené osobní volno), dále má právo přijímat a odesílat korespondenci (VS ji může kontrolovat), v odůvodněných případech se odsouzenému může umožnit použití telefonu. Odsouzený má právo přijímat návštěvy blízkých osob, právo přijetí balíčku, nákupu potravin a osobních předmětů, právo na příjem peněz, právo na duchovní a sociální služby, právo na uspokojování kulturních potřeb a právo na ochranu svých práv (§15 - 26 zákona 169/1999).

Během VTOS jsou odsouzení dle § 27 odst. 1 - 3 tohoto zákona povinni se zároveň podrobit některým omezujícím opatřením a jsou zbaveni i některých práv a svobod – např. nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, právo svobodné volby povolání, svobodu pobytu a pohybu, právo zachování listovního tajemství, právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost, právo sdružovat se ve společnostech, spolcích a jiných sdružení, právo zakládat politické strany a hnutí a další.

Mezi základní povinnosti odsouzených podle ustanovení § 28 téhož zákona patří povinnost dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců VS, plnit pracovní úkoly, pokud jsou jim přiděleny, plnit úkoly vyplývající pro ně z programu zacházení, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, dodržovat zásady slušného jednání s dalšími lidmi a zachovávat ustanovení vnitřního řádu věznice. Dále jsou odsouzení například povinni podrobit se osobní prohlídce, nechat si zkontrolovat osobní věci VS a hradit náklady VTOS či jiné náklady stanovené zákonem. Odsouzení nesmí vyrábět, přechovávat a konzumovat alkoholické nápoje a jiné návykové látky či vyrábět a přechovávat předměty, kterých by bylo možno použít k ohrožení bezpečnosti osob nebo k útěku.

Pokud obviněný poruší některou z povinností stanovených tímto zákonem, jedná se o kázeňský přestupek, za nějž mu může být uložen některý z kázeňských trestů stanovených v § 46 odst. 3 jmenovaného zákona. Naopak za vzorné chování, příkladné jednání a odpovědný přístup k plnění stanovených povinností může být odsouzenému udělena některá z odměn stanovených v § 45 odst. 2.

2.5.3 Programy zacházení

Během VTOS jsou odsouzení povinni se podrobit vnitřnímu řádu věznice, který kromě jiného vymezuje druh a obsah činností pro jednotlivé skupiny odsouzených buď povinných, nebo dobrovolných. Okruh těchto konkrétních činností je vyjádřen v programech zacházení.

Programy zacházení stanovuje věznice pro každého odsouzeného za účelem dosažení účelu VTOS (§ 40 odst. 1 a 2 zákona 169/1999). Jejich tvorbu upravuje § 41 zákona 169/1999 a jeho realizace je stanovena ve vyhlášce 345/1999 v Hlavě IV.

Program zacházení je základním prostředkem cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného. Je zpracován v nástupním oddělení pro každého odsouzeného s trestem odnětí svobody delším než tři měsíce a jeho garantem je speciální pedagog (§ 40 odst. 2 zákona 169/1999). Podkladem pro jeho tvorbu je komplexní zpráva o odsouzeném a zohledňují se v něm charakterové vlastnosti vězněného, jeho specifické potřeby, délka trestu a příčiny trestné činnosti. Na zpracování komplexní zprávy se podílí psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník a lékař. Obsah této zprávy je důvěrný (§ 41 odst. 1 a 2 tamtéž).

Podle doporučení specialistů v komplexní zprávě nabídne věznice odsouzenému na výběr z alternativ programů, které považuje pro něj za vhodné a zároveň jsou ve věznici realizovatelné. Odsouzený si nemusí zvolit celý program, ale jen jeho část. Výběr programu stvrdí odsouzený podpisem, čímž se zavazuje k jeho plnění. Jednotlivé programy zacházení s konkrétními odsouzenými schvaluje ředitel věznice či jeho zástupce (§ 36 odst. 1 a 8 vyhlášky 345/1999). Pokud si odsouzený nevybere žádnou z nabízených alternativ programu zacházení, zúčastní se tzv. minimálního programu zacházení stanoveného vnitřním řádem věznice, jehož základem jsou pracovní aktivity, které odpovídají zdravotnímu stavu odsouzeného (§ 37 tamtéž). Při nabídce alternativ programů zacházení je věznice povinna využívat pokud možno co nejširší škálu forem,

metod a prostředků, které podporují aktivní přístup odsouzených a vedou je k samostatnosti (§ 36 odst. 7 tamtéž).

Obsahem programu zacházení je konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody k dosažení stanoveného cíle a způsob a četnost hodnocení (§ 41 odst. 3 zákona 169/1999). Dle § 36 odst. 2 vyhlášky 345/1999 se programy člení na následujících pět částí:

- a) *pracovní aktivity* – mezi ně spadá zaměstnávání odsouzených, práce potřebné k zajištění chodu věznice (např. výměna a praní ložního prádla, různé opravy) a pracovní terapie vedené specializovaným personálem VS;
- b) *vzdělávací aktivity* – ty představuje vzdělávání realizované SOU VS, vzdělávání vedené zaměstnanci VTOS či pod jejich kontrolou a vzdělávání v korespondenčních kurzech v síti základních, středních, vyšších nebo vysokých škol ČR;
- c) *speciální výchovné aktivity* – tj. skupinová či individuální působení odborného personálu VS v oblasti psychologické a pedagogické; patří sem terapeutické aktivity (sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie nebo pohybová terapie), sociálně právní poradenství a trénink zvládnání vlastní agresivity;
- d) *zájmové aktivity* – tj. nejrůznější formy individuální a skupinové zájmové činnosti rozvíjející v souladu s účelem trestu schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti odsouzených
- e) *oblast utváření vnějších vztahů*.

Zvláštní pozornost je třeba věnovat programům zacházení pro specifické skupiny vězňů, jako jsou mladiství, ženy s dětmi, trvale pracovní nezařaditelní, odsouzení s různými poruchami chování či osobnosti, vězni s některou z forem deviace, s psychickým či fyzickým postižením, drogově či jinak závislí, dlouhodobě či doživotně odsouzení a další (Sochůrek, 2007b, s. 49).

Programy zacházení jsou vzhledem k vývoji osobnosti a ke změnám chování pravidelně vyhodnocovány a aktualizovány. Frekvence tohoto hodnocení

závisí na typu dané věznice a je stanovena § 38 odst. 2 vyhlášky 345/1999. Plnění programu zacházení odsouzeným je důležitým podkladem při rozhodování o možnosti opuštění věznice v doprovodu zaměstnance např. z důvodu návštěvy kulturní akce, dále o přeřazení do jiného typu věznice, přerušování VTOS či podmíněném propuštění z něj (Sochůrek, 2007b, s. 49).

Programy se zaměřují na pozitivní rozvoj schopností a možností osob ve VTOS, jež jsou předpokladem pro změnu sebehodnocení či sebepojetí, na zjištění potřeby a problémy vězněného, na snižování rizika recidivy, na schopnost seberegulace a na zájmovou a preferenční oblast aktivit odsouzeného. Pomocí programů zacházení by zároveň mělo být u odsouzeného posilováno převzetí odpovědnosti za své chování a postupně by se z něho měl stávat autonomní jedinec (Černíková, 2008, s. 152-153).

Zda bude program zacházení efektivní, závisí na řadě faktorů. Mezi ně patří např. osobnost odsouzeného, jeho zájmy, postoje, povahové vlastnosti, motivace, vůle a mnoho dalších. Tyto faktory bývají již pevně zafixované ve struktuře osobnosti a není snadné je změnit. Odsouzený má sice jakousi volbu, jak s časem stráveným ve vězení naloží, avšak ne každý spatřuje ve svém rozvoji nějaký smysl (Boháček, konzultace, 2009). Výrazným problémem je nezájem a nedostatečná motivace u mnohých odsouzených se aktivně do různých činností zapojovat (Sochůrek, 2007b, s. 48). Příčinou může být i silně negativní postoj k výchově, vzdělávání či autoritám pramenící z dětství a v dospělosti obtížně odstranitelný.

Přestože může někdo považovat úsilí vložené do zacházení s odsouzenými za zbytečné, příliš nákladné a nikam nevedoucí, nesmíme zapomínat, že většina vězněných se jednou vrátí zpět do společnosti. Proto je nutné podniknout co nejvíce pro to, aby změnili svůj způsob života a nevrátili se zpět k trestné činnosti. Programy zacházení je tedy zapotřebí naopak vylepšovat a přizpůsobovat potřebám jednotlivých odsouzených.

Ačkoli Sochůrek uvádí (2007c, s.14), že „existují nikoli malé skupiny vězněných kriminálních pachatelů, kteří jsou resistantní vůči výchovnému zacházení“, existuje i druhá skupina těch, kterým odpovídající způsob zacházení

může významně pomoci. Mnoho odsouzených během VTOS díky smysluplnému zacházení určitý posun udělá, ale otázkou zůstává, zda zvládnou přechod z vězení zpět do společnosti, kde na ně čekají mnohá úskalí. VS může odsouzeným pomoci zbavit se různých závislostí, naučí je ovládat své chování a pracovat se svými problémy, vysvětlí jim, jak se chovat ve společnosti a jiné. Nedokáže však změnit negativní vlivy prostředí, odkud odsouzení přicházejí a kam se často po VTOS opět navracejí (Boháček, konzultace, 2009).

V souvislosti s připravovanými změnami v diagnostice a klasifikaci odsouzených, o nichž se zmiňuji výše, se chystají změny i v programech zacházení. Systém zacházení s odsouzenými by měl korespondovat s riziky a potřebami definovanými pomocí nástroje hodnocení rizik a potřeb. Tyto výstupy budou východiskem pro stanovení programu zacházení. Programy zacházení budou rozděleny na tři základní druhy: minimální, zahrnující pouze pracovní činnost, standardní, skládající se ze zájmových, vzdělávacích a pracovních aktivit, a individuální, určený pro odsouzené s vysokou mírou rizikovosti a potřeb, tvořený zejména speciálně výchovnými aktivitami. Účelem nově koncipovaných programů zacházení je zjednodušení stávajícího systému zacházení, vytvoření akreditovaných programů zacházení a zaměření se zejména na pachatele závažných trestných činů, kteří vykazují vyšší riziko pro společnost (Petras, Biedermannová, 2006).

V současné době probíhá pilotáž a vyvíjení mnoha programů. Programy zacházení mají cíleně pracovat s trestnou činností odsouzeného a s jeho potřebami a je třeba je šít dotyčným na míru. Bohužel mnoho programů nefunguje správně, proto se snaží VS ve spolupráci s dalšími odborníky vytvořit standardizované programy, k nimž bude existovat jakýsi manuál, tj. pravidla toho, jak má vypadat, fungovat, jak se má kontrolovat atd.

Potřeba individualizace zacházení s odsouzenými na základě hodnocení rizik a potřeb je zmiňována i v Koncepti rozvoje českého vězeňství do roku 2015 (2005, online) [cit. 2010-02-03]. Zpráva upozorňuje na potřebu rozšíření dosavadní struktury programů o standardizované programy, které jsou zaměřeny na eliminaci konkrétních rizik spojených s pácháním některých druhů trestných

činů. Příkladem standardizovaného programu je např. Program 3 Z „Zastav se, Zamysli se, Změň se“, zaměřený na muže od 25 do 40 let již několikrát odsouzené převážně za majetkovou trestnou činnost, či Program GREPP, určený pro práci s pachateli odsouzenými za trestné činy násilí na dětech (VS, 2009d, online, s. 8) [cit. 2010-03-12].

2.6 Negativní jevy ve vězení

Při snahách o naplnění účelu VTOS je třeba čelit mnoha negativním jevům, které s sebou život ve vězení přináší a s nimiž je třeba se nejen seznámit, ale snažit se je i co možná nejvíce eliminovat. Černíková (2008, s. 115) uvádí následující negativní jevy a rizika ve vězení:

- nebezpečí vzájemné demoralizace vězňů samotných („druhý život“, prizonizace);
- posilování otrlosti, lhostejnosti, podlézavosti jako pseudoadaptivní mechanismus;
- zpretrhání sociálních vztahů (rozbití rodiny) – tato skutečnost vede často k fixaci na „vězeňské známosti“;
- sociální stigmatizace (nálepka pobytu ve vězení);
- narušení volných vlastností vězňů;
- gradace komplexů méněcennosti;
- růst zadluženosti;
- případná zkušenost s homosexuálním stykem;
- kontakt s drogami;
- favorizace a glorifikace asociálních forem chování.

Sochůrek (2007c, s. 8) uvádí, že VTOS má svá specifika ovlivňující výchovnou funkci trestu, které mohou být komplikací či dokonce kontraindikací tohoto snažení. Odkazuje zde i na některé zásady EVP, které apelují na zajištění vhodných podmínek slučitelných s lidskou důstojností nebo na nutnost snížit co

nejvíce škodlivé vlivy uvěznění. Jako limitující faktory uvádí např. ubytovací zázemí věznic, jejich charakter, zacházení s odsouzenými, nutnost zajištění vnitřní i vnější bezpečnosti věznice, materiální a technické podmínky a další.

2.6.1 Prizonizace a „druhý život“

Aby lidé přežili v určitém prostředí, musí se jeho podmínkám přizpůsobit. Nejinak je tomu i ve vězení. Adaptaci na podmínky života ve vězení označujeme termínem *prizonizace*. Prizonizace má dvě složky: *institucionalizaci* a *ideologizaci* (Černíková, 2008, s. 119-120). „Institucionalizace označuje adaptaci na vysoce organizovaný vězeňský život, spojenou se ztrátou aktivity a iniciativy (Netík, Netíková, Hájek, 1997).“ Může vést až k apatii, úpadku schopností, k zúžení zájmů a neschopnosti samostatně se rozhodovat. Jedinec tak postupně ztrácí schopnost adaptovat se na život mimo vězení a naopak se více přizpůsobuje na život ve věznici. Institucionalizaci podléhá víceméně každý odsouzený a jejím typickým projevem je předstíraná poslušnost. Ideologizace představuje identifikaci s kriminální subkulturou a přijetí jejích norem, hodnot, postojů a pravidel, rozdílných od života na svobodě. Typickým znakem je osvojení si a užívání kriminálního argotu. K ideologizaci dochází v porovnání s institucionalizací u menšího počtu vězňů (Černíková, 2008, s. 119-121).

Sociální skupiny vznikající ve věznicích mají řadu zvláštností. Mezi ně patří i specifický systém pseudohodnot, v němž jsou kladně hodnoceny aspekty běžně ve společnosti vnímané negativně (např. doba strávená ve vězení, závažnost trestného činu a jiné). V důsledku deprivace, ztráty kontaktů s vnějším světem či jiných negativních vlivů provázejících uvěznění bohužel velká část odsouzených přijímá pravidla vězeňské subkultury a přebírá vzorce chování, jež učí vězněné se s těmito podmínkami vyrovnat. Odsouzený pak často balancuje mezi pravidly stanovenými právními předpisy a nepsanými pravidly a normami vězeňské subkultury. Působení vězeňské subkultury na osoby ve VTOS je převážně nežádoucí a staví překážky nápravě odsouzeného (tamtéž, s. 121-124).

Do jaké míry se odsouzený životu ve vězení přizpůsobí je různé. Paradoxem ovšem je, že méně problémovými se zdají tzv. dobří vězni, kteří se přizpůsobili vězeňským podmínkám a splňují očekávání a požadavky personálu věznice. Například pro recidivisty, kteří bývají již vysoce navyklí na život ve vězení, bývá typický zdánlivě bezproblémový průběh VTOS. Druhá skupina, projevující odpor k institucionalizaci, vyvolává protitlak nejen u spoluvězňů, ale i u personálu. Do této skupiny patří především prvověznění, kteří bývají za nepodřízení se těmto desocializačním tlakům občas potrestáni, a to někdy i kázeňsky (tamtéž, s. 119-120).

Prizonizace snižuje efektivitu výchovných programů a znesnadňuje možnost naplnit účel VTOS. Mezi faktory podílející se na růstu vlivu prizonizace na odsouzeného náleží především osobnost odsouzeného, délka trestu, kvalita mimovězeňských vztahů a prostředí věznice. Zejména jedincům, kteří strávili ve vězení již mnoho času, hrozí nebezpečí přizpůsobení se vězeňskému životu natolik, že život v jiném prostředí je pro ně nesnadný. Těmto lidem se stává vězení druhým domovem. Zde mají své známé, svou alternativní rodinu, své postavení, umí se tu pohybovat, vědí, jak zde bez větších problémů žít. „Právě nositelé prizonizace znamenají velkou psychickou zátěž pro kriminálně nenarušené spoluvězně, zatímco z hlediska personálu je jejich chování v rámci vnějších projevů téměř bezporuchové a nekonfliktní (Sochůrek, 2007c, s. 14).“ Nelehkým úkolem VS je prizonizaci čelit. Jedním z možných způsobů snížení prizonizace je umožňovat odsouzeným kontakt s vnějším světem, a to nejen s jejich blízkými, ale i například s nejrůznějšími institucemi a organizacemi přímo nespojenými s vězeňstvím.

Dalším problémem věznic je i tzv. „*druhý život*“ odsouzených, jenž je vyústěním ideologizace a vyskytuje se ve všech vězeňských zařízeních. Vězeňská subkultura zahrnuje specifickou strukturu sociálních vztahů s přísně vymezenou hierarchií a přesně stanovenými rolemi, s nimiž souvisejí i určité povinnosti a určitá práva. Jejich porušování či jakákoli neochota se přizpůsobit může být ze strany vězňů sankcionována. Mezi projevy druhého života patří například vyžadování úsluh, okrádání, vydírání, zastrasování, sexuální obtěžování,

prostituce a další. Tomuto paralelnímu životu ve věznicích je velmi nesnadné zabránit, jelikož je záležitostí převážně nočních hodin. K jeho existenci přispívá i nepřilíš vhodná architektura věznic a ubytování vězňů ve velkých skupinách (Černíková, 2008, s. 125).

Všechny tyto negativní jevy, působení vězeňské subkultury, ztráta individuality, oslabení volných vlastností, narušení pozitivních sociálních vazeb, rozvoj negativních vlastností, nálepka „kriminálního“ atd., výrazně znesnadňují úsilí o nápravu odsouzeného a jeho znovuzачlenění do společnosti. Jejich odstranění či alespoň omezení je problémem nejen VS, ale i celé společnosti.

3 Vzdělávání odsouzených

V předcházejí části práce bylo pojednáno o vězeňství v ČR a o VTOS, jehož důležitou součástí je zacházení s odsouzenými. Za účelem naplnění VTOS jsou vězněným sestavovány programy zacházení, jejichž součástí je i vzdělávání, jemuž bude nyní věnována pozornost.

Kapitola pojednává o ukotvení práva odsouzených vzdělávat se v některých právních dokumentech a představuje významné mezinárodní dokumenty věnující se vzdělávání odsouzených. Zabývá se cíli a účelem vzdělávání vězňů, nabídkou možností vzdělávání a cestami, jakými k vzdělání mohou odsouzení dospět. Podrobněji je zde představeno SOU VS, které zajišťuje podstatnou část vzdělávání osob ve VTOS. Pozornost je věnována i rozrůstání nabídky vzdělávání ve VTOS prostřednictvím možnosti studia odsouzených na vysoké škole.

3.1 Cíle a účel vzdělávání odsouzených

Život ve vězení s sebou přináší řadu specifík, omezení a povinností rozdílných od života za jeho branami. Odsouzení se musí přizpůsobit přísnému dennímu řádu a řídit se striktně danými pravidly. Zároveň jsou jim odebrána některá práva a svobody a je jim odepřeno i mnohé z toho, co patří k životu na svobodě. Na druhou stranu by se vězení nemělo až příliš vzdalovat běžnému životu. V EVP (2006, s. 32) se uvádí: „Uvěznění je v důsledku odnětí svobody trestem samo o sobě a režim pro odsouzené vězně tudíž nesmí ještě zhoršovat utrpení, které je dáno samotnou podstatou uvěznění.“ Dále EVP kladou důraz na co možná největší přiblížení života ve vězení pozitivním aspektům života na svobodě a zajištění VTOS takovým způsobem, aby umožnil odsouzeným jejich opětovné začlenění do společnosti (tamtéž, s. 5).

Pokud by bylo vězení zcela jiným světem, pak bychom od propuštěných toto zařazení jen stěží mohli očekávat. Vězení by se naopak mělo v některých

oblastech co nejvíce přibližovat životu venku, a to zejména v těch, které mohou odsouzeným pomoci rozvíjet se. Jednou z těchto prospěšných a důležitých oblastí je vzdělávání.

Vzdělávání se dnes neomezuje pouze na období dětství či mládí, ale mělo by člověka provázet po celý život. V rámci změny pojetí celého vzdělávání v CU, se může každý člověk vzdělávat kdykoli během svého života bez ohledu na místo a čas, tedy i během VTOS. VS si je vědoma mimořádného významu a důležitosti vzdělávání vězňů, a proto na něj klade velký důraz. Stěžejní roli hraje vzdělávání zejména u mladistvých odsouzených. Velmi významnou oblast působení představuje ale i u dospělých osob ve VTOS. Zde rovněž patří mezi důležité prostředky práce s odsouzenými a umožňuje smysluplné a kvalitní trávení jejich času ve VTOS.

Cílem vzdělávání ve vězení je příprava odsouzených na život na svobodě. Odsouzení se totiž často během VTOS odcizí společnosti natolik, že se po propuštění nedokáží přizpůsobit společenskému životu a mnohdy se uchylují k opětovné trestné činnosti (VS, 2009a, s. 6). Proto je třeba vzdělávat odsouzené v oblasti společenské, rodinné i občanské a podporovat zejména ty znalosti, dovednosti a postoje, které jim usnadní zapojení se do společnosti. Tím se významně přispívá k naplnění účelu VTOS.

Častým problémem osob ve VTOS je rovněž jejich neúplné či nedostatečné vzdělání. Odsouzení se vzděláním a určitou kvalifikací mají větší šanci získat zaměstnání nejen ve vězení, ale především na svobodě. Vzděláním se jim otevírají nové možnosti, které jim mohou pomoci žít beztrestným a plnohodnotným životem (tamtéž, s. 6-7). Pro některé odsouzené je možnost vzdělávat se dokonce výjimečnou šancí, jež by se jim v životě na svobodě možná ani nenaskytla.

Zkušenosti mnoha vězňů se vzděláváním jsou často jen malé a převážně ne moc dobré. Mnohdy ve vzdělávání nespátřují ani nic důležitého (Vodička, konzultace, 2010). VS by se měla pokusit tento jejich negativní či lhostejný postoj ke vzdělávání změnit, pomoci jim přehodnotit jeho postavení v žebříčku hodnot a přispět k tomu, aby se jim stalo potřebou. Vězení by tak

paradoxně mohlo přinést odsouzeným něco velmi užitečného a do budoucna prospěšného.

3.2 Zákony, předpisy a jiné významné dokumenty vztahující se ke vzdělávání odsouzených

Vzdělávání odsouzených v podmínkách VTOS se věnují i některé právní dokumenty, zejména zákon 169/1999 a vyhláška 345/1999. Významnou úlohu v pojetí vzdělávání vězňů hrají i některé mezinárodní dokumenty, z nichž nejvýznamnější je Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. (89) 12 o výchově ve vězení¹⁵.

Právo na vzdělání je v ČR ústavně zaručeno a ukotveno v čl. 33 Listiny základních práv a svobod. Přestože ve VTOS jsou dle § 27 zákona 169/1999 některá ústavně zaručená práva a zaručené svobody odsouzeným odňaty, právo na vzdělání mezi ně nepatří. Podle § 34 odst. 1 téhož zákona se odsouzeným s předpoklady pro vzdělávání umožní získat vzdělání na základní či střední škole nebo se zúčastnit dalších forem vzdělávání za účelem získání, popřípadě rozšíření pracovní kvalifikace. Dále zákon v § 34 odst. 2 ukládá posuzovat studující v denní formě studia jako odsouzené zařazené do práce.

Blíže se věnuje vzdělávání odsouzených vyhláška 345/1999 v § 36 a 46. Vzdělávání je jednou ze složek programu zacházení a rozumí se jím vzdělávání v rámci SOU VS, vzdělání zajišťované oddělením výkonu vazby a VTOS nebo vzdělávání v korespondenčních kurzech a v sítí základních, středních, vyšších či vysokých škol. Velmi důležitým zákonem upravujícím vzdělávání je rovněž

¹⁵ dále jen Doporučení (89) 12

zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním a vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů¹⁶ (tzv. školský zákon).

Pro vzdělávání v rámci VTOS v ČR jsou stěžejní i některé mezinárodní dokumenty, zejména EVP, Doporučení (89)12 a Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. (81) 17 o politice výchovy dospělých.

Podle EVP (2006, s. 13) by měli mít všichni vězňové přístup k systematickému a co možná nejkomplexnějšímu vzdělávání, včetně odborného výcviku. Za prioritní se přitom v dokumentu považuje poskytnutí vzdělání negramotným jedincům či jedincům bez základního nebo odborného vzdělání. Vzdělávání by mělo uspokojovat individuální potřeby odsouzených, zvýšit úroveň jejich vzdělání a napomoci k beztržnému životu po propuštění. Výchovu a vzdělávání je třeba pokládat za součást vězeňského režimu, a její účastníci nesmí být nijak znevýhodněni oproti pracujícím odsouzeným. Za neméně důležitou součást vzdělávání je považován přístup osob ve VTOS ke knihám prostřednictvím široce vybavené vězeňské knihovny a motivování odsouzených k účasti na vzdělávání.

Zatímco v EVP je oblast vzdělávání jen jedním z mnoha bodů, jimž se zpráva věnuje, pro Doporučení (89) 12 je hlavním tématem. Tento dokument přes svoji relativní zastaralost měl a stále má výrazný vliv na pojetí vzdělávání ve věznicích nejen ČR. Rada Evropy na základě tohoto textu doporučuje členským státům zavést politiku, která zohledňuje sedmnáct doporučení, jež jsou dále v dokumentu rozpracována (viz příloha C).

V Doporučení (89)12 (1990) je vzdělávání pojato v jeho širokém slova smyslu zahrnujícím všeobecně vzdělávací předměty, odborné vzdělávání, kulturní aktivity, sociální výchovu, tělesnou výchovu a sport a knihovnické služby. Zpráva má za cíl nejen objasnit důležité zásady vzdělávání ve vězení, ale také má sloužit jako metodický materiál, a proto přináší i řadu nápadů z praxe. Za velmi důležitou

¹⁶ dále jen zákon 561/2004

součástí dokumentu je považována podobnost mezi vzděláváním ve vězení a v běžném sociálním prostředí. V souladu s tímto požadavkem je hledán způsob, jak propojit vězení s vnějším světem. Odborníci zde připomínají, že vzdělávání ve věznicích je důležitým prostředkem pro usnadnění opětovného začlenění vězně do společnosti a jeho odvrácení od trestné činnosti. Navíc by mělo přispívat k humanizaci věznic a zmírnit negativní jevy uvěznění.

Vzdělávání vězňů je až na výjimky vzděláváním dospělých jedinců, které by se nemělo příliš vzdalovat tomu mimo vězení. Ve zprávě je proto zohledňováno i Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. (81) 17 o politice výchovy dospělých. Jsou zde zmiňovány rysy vzdělávání dospělých, jeho metody a obsahy, prostředky k motivaci účastníků či některé nepříznivé faktory pro vzdělávání, jako například špatné či vůbec žádné zkušenosti se vzdáváním některých odsouzených (tamtéž).

Zprávu můžeme podle mého názoru chápat jako jakýsi ideál, k němuž má smysl směřovat. Zároveň není možné přepokládat, že bude někdy zcela naplněn. Situace v každé zemi je jiná, a proto jak podmínky pro vzdělávání vězňů, tak jeho možnosti, se stát od státu liší. Přestože tedy od vydání Doporučení (89)12 uplynula řada let, během nichž se v jeho duchu u nás realizovaly některé potřebné změny, není možné stávající stav považovat za uspokojující. Politická ani společenská situace bohužel zatím není vzdělávání osob ve VTOS příliš nakloněna. Proto je třeba postupovat krok po kroku, stanovovat si dílčí cíle, nechat se inspirovat zkušenějšími, jejichž nápady a podněty by měly být přizpůsobeny našim podmínkám, a zejména pak dokázat společnosti, že vzdělávání vězňů je prospěšné nejen pro ně samotné, nýbrž i pro ostatní.

3.3 Formy vzdělávání odsouzených v ČR

Trest odnětí svobody si odpykávalo k 31. květnu 2010 přes 19 400 odsouzených (VS, 06.06.2010, online) [cit. 2010-06-08]. Jejich složení co se týče dosaženého vzdělání, pracovní kvalifikace, schopností a motivace vzdělávat se je

velmi různorodé. VS se ve spolupráci s dalšími subjekty snaží uspokojit co nejvíce zájemců o vzdělávání a nabídnout jim co nejširší škálu vzdělávacích příležitostí.

Vzdělávání osob ve VTOS v systému vězeňství ČR je realizováno formálním i neformálním vzděláváním. Uvěznění zde mohou dosáhnout jak určitého stupně vzdělání, tak se mohou účastnit dalšího vzdělávání ve všech jeho podobách (VS, 2009a, s. 2). Vzdělávání odsouzených může být zajišťováno SOU VS nebo civilní vzdělávací institucí či organizací nebo jejich kombinací (Váňa, konzultace, 2009).

Možnosti vzdělávání se u jednotlivých věznic liší. Přístup jednotlivých věznic k němu je rozdílný a souvisí se zaměřením a prioritami vedení věznice. Některé věznice vynakládají větší úsilí k jeho zajištění, jiné situaci řeší spíše přemístováním odsouzených do jiných věznic, kde vzdělání nabízí. Na druhou stranu je tato situace vzhledem k velké finanční, ale např. i prostorové náročnosti vzdělávání pochopitelná (Český helsinský výbor, 11.05.2006 online, s. 25) [cit. 2010-04-15].

3.3.1 Formální vzdělávání

V rámci formálního vzdělávání VS sama či ve spolupráci s jinými subjekty zajišťuje základní, středoškolské, vyšší odborné i vysokoškolské vzdělávání.

V oblasti základního vzdělávání nabízí VS odsouzeným kurzy na úrovni nižších ročníků základní školy a kurzy k doplnění základního vzdělání pořádané SOU VS (Váňa, konzultace, 2009). Další možnost, kde mohou odsouzení získat základní vzdělání či doplnit si povinnou školní docházku, je prostřednictvím základní školy (popřípadě jiné instituce k tomuto oprávněné) v okolí dané věznice, s níž věznice za tímto účelem navázala spolupráci (VS, 2009a, s. 2). VS nemůže pořádat výuku v rozsahu základní devítileté školy, jelikož k tomuto nemá akreditaci MŠMT (Váňa, konzultace, 2009).

Nejširší nabídka je odsouzeným poskytována v oblasti středoškolského vzdělávání, konkrétně v odborném středním vzdělávání. VS se snaží nejrůznějšími prostředky usnadnit návrat odsouzených zpět do společnosti a umožnit osobám po VTOS žít beztrestný život. Velká většina odsouzených má pouze ukončené základní vzdělání nebo jsou například vyučeni v oboru, v němž je obtížné sehnat uplatnění. Tito lidé s žádnou či s ne příliš vhodnou kvalifikací jen stěží seženou zaměstnání, což bývá i jeden z důvodů, proč se uchylují k trestné činnosti. Jednou z možností, jak jim pomoci, je nabídnout jim možnost získání či rozšíření kvalifikace. Proto VS klade důraz zejména na střední odborné vzdělávání a zaměřuje se na odsouzené s nižším stupněm dosaženého vzdělání.

Středoškolské odborné vzdělávání v učebních oborech zajišťuje převážně SOU VS prostřednictvím školských vzdělávacích středisek¹⁷, které kromě učebních oborů a kurzů k doplnění základního vzdělání organizuje i nejrůznější akreditované kurzy. SOU VS se budu podrobněji věnovat v kapitole 2.5. Vyučení v oboru mohou odsouzení získat i mimo SOU VS, např. na soukromém SOU ve věznici Vinařice.

Úplné středoškolské odborné vzdělávání nebo všeobecné středoškolské vzdělávání je zatím spíše individuální záležitostí a je realizováno pouze mimo SOU VS, neboť v rámci něj nebyla MS střední škola zřízena (Český helsinský výbor, 22.12.2004, online, s. 2) [cit. 2010-04-16]. Kromě již výše zmíněného argumentu proč tento typ škol MS nezřídilo, existují i další důvody, jako například délka trestu odsouzených, jež často nedosahuje potřebné doby pro absolvování celého studia, či osobnostní předpoklady odsouzených (tamtéž).

Dálkové studium na střední škole probíhá například ve Věznici Valdice na Biskupském gymnáziu Bohuslava Albína v Hradci Králové a na Střední podnikatelské škole v Jičíně. Ve věznici Valdice rovněž vězeňští kaplani zajistili

¹⁷ dále jen ŠVS

spolupráci s Vyšší odbornou sociálně-pedagogicko-teologickou školou JABOK (VS, 2009a, s. 4)

Vítaným pokrokem v oblasti vzdělávání osob ve VTOS je možnost získání vysokoškolského vzdělání. V současné době existují dvě centra vysokoškolského vzdělávání – ve Vazební věznici¹⁸ Brno, kde mohou odsouzení studovat na Masarykově univerzitě - Ekonomicko-správní fakultě¹⁹ již od roku 2004, a nově ve VV Praha – Ruzyně, která nabízí studium ve spolupráci s Univerzitou Karlovou - Katolickou teologickou fakultou²⁰. VS se pokoušela navázat spolupráci i mezi VV Praha – Pankrác a Vysokou školou Karla Engliša a mezi Věznicí Plzeň a Západočeskou univerzitou. Obě jednání skončila však neúspěšně (tamtéž).

Výše jmenované vysoké školy nejsou jediné, které umožňují vzdělávání odsouzeným, ale zatím VS s jinými nenavázala rozsáhlejší spolupráci (tamtéž). Podrobněji se vysokoškolskému vzdělávání odsouzených bude věnovat samostatná kapitola 2.6.

Studium na středních odborných školách, na gymnáziích či vysokých školách je v současné době koncipováno jako vzdělávání dálkové, přičemž maturitní i jiné zkoušky skládají odsouzení v areálu věznice. Zákon však umožňuje studovat i prezenčně a skládat zkoušky přímo ve školách. V některých mimořádných případech může dokonce být vězněnému povolen volný pohyb k docházce do školy. Převážná většina odsouzených však studuje uvnitř věznice, kam za nimi docházejí vyučující (tamtéž, s. 3).

¹⁸ dále jen VV

¹⁹ dále jen ESF MU

²⁰ dále jen KTF UK

3.3.2 Neformální vzdělávání

Vzdělávání osob ve VTOS nekončí jen u formálního vzdělávání, ale dále pokračuje vzděláváním v rámci stanoveného programu zacházení, kde je výchovou a vzděláváním odsouzený směřován k vedení řádného a samostatného života, k správně nastavenému žebříčku společenských hodnot a k plnění svých společenských funkcí (VS, 2009a, s. 2-3).

V rámci programů zacházení organizuje VS sama či ve spolupráci s civilními vzdělávacími institucemi a organizacemi jak všeobecně vzdělávací kurzy, tak kurzy odborné. Mezi všeobecně vzdělávací kurzy patří například kurz cizích jazyků, práce s PC, právního minima, společenského chování či českého jazyka pro cizince. V současné době však směřují vzdělávací aktivity spíše do oblastí odborných, zejména krátkodobých specializačních kurzů. Některé z všeobecných i odborných kurzů jsou ukončeny závěrečným dokladem o absolvování (tamtéž, s. 3).

Nabídka vzdělávacích aktivit ve VTOS je velmi pestrá. Kromě již výše zmíněných kurzů probíhají ve věznicích kurzy matematiky, ekonomiky, zeměpisu, vaření a stolování, zdravého životního stylu, dále zahrádkářské a pěstitelské kurzy, kurzy komunikace a etiky, nejrůznější kurzy pro ženy, kurzy hry na hudební nástroje a další. Ve většině věznic probíhají rovněž různé zaškolovací či rekvalifikační kurzy, které jsou využívány k zajištění vnitřního provozu věznice. Ty bývají většinou ukončeny závěrečnou zkouškou a získáním certifikátu o absolvování, z něhož nesmí být patrné, že byl získán ve vězení (tamtéž, s. 6).

Kurzy jsou hrazeny z různých zdrojů, z prostředků prevence kriminality, z Evropských strukturálních fondů, ze státního rozpočtu ČR a podobně. Pokud ve věznici působí ŠVS SOU VS, probíhají v rámci jeho působení (tamtéž).

3.4 SOU VS

Podstatnou část vzdělávání odsouzených si VS zajišťuje sama prostřednictvím SOU VS, jež je její součástí.

Historie SOU VS sahá již do počátku 80. let 20. století. Od této doby prodělalo mnoho systémových, organizačních i jiných změn. V současné podobě existuje od roku 2007, kdy bylo SOU VS v souladu se zákonem 555/1992 a zákonem 561/2004 (tzv. školský zákon) nově zřízeno nařízením MS č. 1/2007, kterým se zřizuje škola pro osoby ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody²¹ (Váňa, konzultace, 2009). Tato škola s názvem Střední odborné učiliště, Praha 4, Na Veselí 51, PSČ 140 67 je organizační jednotkou VS. S účinností od 1. 3. 2007 je SOU zapsáno i do rejstříku škol a školských zařízení²². Činnost školy je financována z prostředků VS.

„Střední odborné učiliště je výchovně vzdělávací zařízení, poskytující osobám ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody

- a) přípravu pro výkon povolání a odborných činností v učebních a studijních oborech,
- b) doplnění základního vzdělání v kurzech pro získání základního vzdělání,
- c) doplnění nebo rozšíření kvalifikace ve vzdělávacích kurzech (čl. 2 nařízení 1/2007).“

SOU VS se člení na ředitelství (jeho součástí je vedení, úsek personální, úsek ekonomický a úsek logistiky) a odloučená pracoviště - ŠVS, jejichž prostřednictvím se zajišťuje samotné vzdělávání (tamtéž, čl. 1). Organizační řád SOU VS je ustanoven v nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR č.

²¹ dále jen nařízení 1/2007

²² Rozhodnutí MŠMT č. j. 3771/0721 ze dne 12. 2. 2007 o zápisu Středního odborného učiliště do školského rejstříku.

39/2007, ve znění pozdějších předpisů²³. ŠVS jsou dle čl. 9 odst. 1 a 2 tohoto nařízení zřizována zvláštním předpisem v určitých věznicích a v jejich čele stojí vedoucí, jmenovaný ředitelem. V současné době jsou ŠVS zřízena v sedmi věznicích, a to v Opavě, Pardubicích, Plzni, Rýnovicích, Světlé nad Sázavou, Valdicích a Všehrdech (čl. 3 nařízení 1/2007).

Jak již bylo výše naznačeno, SOU VS se zaměřuje především na odsouzené, kteří nemají žádnou kvalifikaci, či dokonce nemají ukončené ani základní vzdělání. Tato skupina vězňů má nejmenší šanci nalézt po propuštění z VTOS zaměstnání, díky němuž by mohli snadněji vést spořádaný a beztravný život. SOU VS nabízí převážně dvouleté, výjimečně i tříleté učební obory a kvalifikační kurzy trvající od jednoho měsíce do deseti měsíců. Forma vzdělávání je většinou dálková či večerní, výjimku tvoří věznice Všehrdy, kde probíhá denní forma studia (Váňa, konzultace, 2009).

Na to, jaké obory a kurzy budou v ŠVS nabízeny, má vliv mnoho faktorů. Důležité jsou zejména dva následující: jak kvalifikované odsouzené může využít VS pro práci ve věznicích a po jakých kvalifikacích je poptávka na trhu práce či s jakou kvalifikací je možné se na něm uplatnit. Nelze přeceňovat ani jeden z těchto faktorů. Věznice je specifický prostor, který může mít zcela jiné potřeby než svět za jeho branami. Z toho důvodu není vhodné zaměřovat se pouze na kvalifikace, které jsou využitelné ve vězení a nikoli po propuštění. Orientace na poptávku po kvalifikacích na trhu práce přináší zase problém s její obtížnou předvídatelností a obecně schopností škol a vzdělávacích zařízení na ni pružně reagovat (tamtéž).

Dalšími činiteli ovlivňujícími skladbu nabízených oborů a kurzů jsou například poptávka odsouzených, typ věznice a její prostorové možnosti, okolí věznice (např. existence určitých škol v jejím okolí, jejichž služby by mohly být věznicí využity), dlouholetá tradice s určitým učebním oborem ve věznici nebo

²³ dále jen nařízení 39/2007

náročnost oboru či kurzu. Bohužel velmi významným a limitujícím faktorem jsou finanční prostředky (tamtéž).

Nejčastěji vyučovaným učebním oborem v ŠVS je obrábění kovů a obráběč kovů. Dalšími obory jsou například strojírenská výroba, výroba konfekce či zámečnick. Nejvíce učebních oborů nabízí pochopitelně věznice pro mladistvé Všehrady, v níž je právě kvůli věku většiny odsouzených kladen velký důraz na vzdělávání. Z kurzů nabízených ŠVS jsou časté kurzy cizích jazyků, počítačové kurzy, kurzy malířské a natěračské a další. Nejvíce kurzů opět nabízí věznice Všehrady (VS, 2009b). Kompletní seznam otevřených učebních oborů a kvalifikačních kurzů v jednotlivých ŠVS ve školním roce 2009/2010 je uveden v příloze D.

Problematickou oblastí je zajišťování základního vzdělávání prostřednictvím SOU VS, jež má dle čl. 2 nařízení 1/2007 umožnit odsouzeným toto vzdělání si doplnit. SOU VS však nemá od MŠMT k výuce v rozsahu základní devítileté školy akreditaci. Proto byly v ŠVS vytvořeny kurzy pro doplnění základního vzdělání, po jejichž ukončení získá odsouzený vysvědčení o ukončení kurzu základního vzdělání. V některých věznicích se dokonce daří navázat spolupráci se základní školou v jejich okolí, která toto vzdělání převážně dálkovou formou odsouzeným zprostředkuje a po úspěšném dokončení jim vydá i vysvědčení (tamtéž).

Zájem odsouzených o studium na SOU VS je veliký. Kritériem pro přijetí bývá ukončená základní škola, dostatečná délka trestu k absolvování studia, intelektuální předpoklady, zdravotní způsobilost a zájem odsouzeného studovat. Po úspěšném vykonání závěrečných zkoušek obdrží odsouzený doklad, z něhož, jak jsem již uvedla, nesmí být patrné, že byl získán během VTOS (tamtéž). Absolventi učebních oborů obdrží výuční listy a absolventi odborných kurzů získávají certifikát o absolvování kurzu. V případě, že odsouzený je propuštěn z VTOS dříve než dokončí studium, nabízí SOU VS možnost jej zde dokončit (§ 46 odst. 3 vyhlášky 345/1999).

V minulých letech se SOU VS zapojilo do několika mezinárodních projektů v rámci programu spolupráce v oblasti vzdělávání vězňů. Ve školním

roce 2006/2007 šlo o projekt v rámci programu GRUNDTVIG 1 - Spolupráce v oblasti vzdělávání vězňů: Výuka v prostředí informačních a komunikačních technologií, a GRUNDTVIG 2 – Zlepšení nabídek vzdělávacích aktivit pro vězně (VS, 2007, online, s. 15) [2010-03-12]. V následujícím školním roce potom šlo o projekt VEPS – Virtual European Prison School (Virtuální evropská vězeňská škola). Financování projektů je bohužel za stávajících legislativních podmínek natolik problematické, že se SOU VS do dalších aktivit nebude dále zapojovat (VS, 2010, online, s. 26) [2010-03-20].

Nejdůležitější úkolem ve školním roce 2009/2010 v oblasti pedagogicko organizační je zpracování školních vzdělávacích programů²⁴, podle kterých se začne vyučovat od září 2010. Zpracovávání těchto programů bude provedeno v souvislosti s realizací Koncepce zaměstnávání vězňů (tamtéž).

3.5 Vysokoškolské vzdělávání odsouzených

Možnost studia odsouzených na vysoké škole je dalším významným krokem v oblasti vzdělávání vězňů. Tuto nabídku využívá sice jen několik málo odsouzených a je jistým nadstandardem, přesto je důležité, že tato možnost existuje. Komplexní nabídku vysokoškolského studia v ČR zatím nabízí dvě univerzity, kterým jsou věnovány následující dvě kapitoly.

²⁴ dále jen ŠVP

3.5.1 ESF MU

ESF MU ve spolupráci s VV Brno nabízí výuku vězňů v programu celoživotního vzdělávání²⁵ již od roku 2004. Tento projekt je součástí evropského projektu EPLLA, do něhož se fakulta zapojila v roce 2002. Projekt EPLLA (Engaging of Prisoners in Life-Long Learning Activities - Zapojení vězňů do aktivit CŽV) patří mezi projekty vzájemné výměny zkušeností v rámci programu GRUNDTVIG, který se zaměřuje na vzdělávání dospělých a další cesty k CŽV. Program GRUNDTVIG spadá pod program SOKRATES, v rámci něhož jsou organizovány společné projekty ve vědě a vzdělávání v zemích Evropské unie (Masarykova univerzita, 21.01.2004, online) [cit. 2010-03-22].

Předmětem projektu EPLLA byla výměna praktických zkušeností s přístupem ke vzdělávání odsouzených, se zvláštním zřetelem na CU a distanční vzdělávání, v pěti evropských zemích (ČR, Dánsko, Itálie, Malta a Severní Irsko). Projekt byl realizován v letech 2002 – 2004 a ČR v něm byla zastoupena právě ESF MU. Hlavním cílem projektu bylo zapojení osob ve VTOS do procesu CŽV, zvýšení šance na získání povolání po propuštění na svobodu a s tím související snížení rizika recidivy (tamtéž).

Každá země si kromě společného cíle kladla i cíle vlastní. Cíle ESF MU byly následující: rozvoj vyššího vzdělávání ve věznicích ČR, vytvoření vzdělávacího systému založeného na distančním studiu, jenž by byl využitelný pro vzdělávání ve věznicích, a zapojení vězňů do vytváření studijních materiálů systémem tzv. kritických čtenářů (jejich úkol spočívá v kritickém hodnocení studijních textů z hlediska jejich srozumitelnosti, přehlednosti a využití pro potřeby praxe, navrhování jejich úprav, vypracovávání kontrolních testů a dotazníků atd.). Pokud odsouzený vykonával po dobu dvou let činnost kritického

²⁵ dále jen CŽV

čtenáře, mohl studovat dva roky v rámci CU a jeden rok na kombinovaném bakalářském studiu bezplatně (Haluzová, 2004).

ESF MU nabízí odsouzeným v rámci CŽV v kombinované formě studia dva obory: *Regionální rozvoj a cestovní ruch*, připravující studenty pro vrcholovou manažerskou oblast cestovního ruchu v rámci regionální i národní ekonomiky, a *Management*, jenž připravuje studenty na působení v podnikatelské sféře. Tyto předměty svojí strukturou odpovídají studijním oborům na téže fakultě. Studium probíhá na bázi kreditového systému, což účastníkům studia umožňuje získávat kredity použitelné v diplomovém studiu akreditovaných studijních programů. Od školního roku 2008/2009 nemusí uchazeči skládat žádné přijímací zkoušky. Ty je čekají teprve tehdy, když budou chtít pokračovat v bakalářském studiu, navazujícím na CŽV. Po splnění všech studijních povinností a úspěšném ukončení CŽV získají studenti osvědčení (VS, 2009c, s.1-2). Pokud se rozhodne absolvent CŽV pokračovat dále ve studiu v rámci akreditovaných studijních programů a složí přijímací zkoušky, jsou mu automaticky uznány kredity získané během studia CŽV (ESF MU, online) [cit. 2010-06-01].

Nabídka pro studium na ESF MU platí pro odsouzené zařazené do typu věznice s dozorem nebo s ostrahou. Odsouzení jsou ke studiu vybíráni na základě přísných kritérií, mezi něž patří ukončené středoškolské vzdělání s maturitou, kladné hodnocení a doporučující stanovisko kmenové věznice, dobrý zdravotní stav a umístění do VTOS ve VV Brno v případě mužů a ve Věznici Světlá nad Sázavou v případě žen. Odsouzení si školné ve výši cca 20.000 Kč hradí z vlastních finančních zdrojů. Ve školním roce 2009/2010 se zde vzdělává 17 odsouzených, z čehož 7 nastoupilo do prvního ročníku (VS, 2009c, s. 2).

Výuka probíhá až na výjimky přímo ve VV Brno, v níž jsou odsouzení trvale umístění a kde byly na oddělení VTOS pro tyto účely speciálně zřízeny učebny a studovny. Učebny jsou vybavené počítači se zabezpečeným intranetem mezi ESF MU a VV Brno, jazykovými programy, odbornou literaturou a LCD monitorem pro výukové programy. Odsouzení studují ve svém volném čase, jinak řádně pracují a plní své povinnosti vyplývající z role vězněného (tamtéž).

3.5.2 KTF UK

Vysokoškolské studium odsouzených ve VV Praha Ruzyně je uskutečňováno v rámci pilotního projektu Centrum pro vysokoškolské vzdělávání odsouzených. VV Praha Ruzyně byly kontaktovány dvě univerzity: Univerzita J. A. Komenského a Univerzita Karlova. Důvodem oslovení právě těchto dvou institucí byly již dříve navázané kontakty s nimi a dobré zkušenosti ze vzájemné spolupráce. Na nabídku kladně zareagovala pouze KTF UK a v roce 2008 proběhla první jednání, v nichž byly projednány podmínky a možnosti vysokoškolského studia odsouzených (VS, 2009c, s. 3).

V současné době probíhá vysokoškolské studium odsouzených ve VV Praha Ruzyně na KTF UK v rámci Studijního programu *Úvod do teologických nauk* formou placeného CŽV (nyní 10 000,- Kč za akademický rok), koncipovaného do tříletého vzdělávacího cyklu (tamtéž). Program umožňuje studentům získat jednak základní orientaci v teologických naukách a zároveň získat kompetence pro studium v oboru Teologické nauky, v němž formou řádného kombinovaného studia mohou úspěšní absolventi CŽV bezplatně pokračovat a získat tak titul bakalář.

S nabídkou možnosti studia na KTF UK byly seznámeny všechny věznice i vazební věznice VS. Podmínky pro přijetí ke studiu jsou ukončené středoškolské vzdělání s maturitou, doporučení kmenové věznice a podaná řádně vyplněná přihláška. Program bude realizován, pokud se přihlásí minimálně pět zájemců. Program je úspěšně zakončen po splnění všech studijních povinností a úspěšní absolventi získají osvědčení (KTF UK, 22.05.2009, online) [cit. 2010-03-25].

Výuka probíhá ve VV Praha Ruzyně podle zvláštního harmonogramu studia. K jednotlivým předmětům jsou poskytovány školou 3 dvouhodinové konzultace, které vyžadují samostudium a práce stanovené vyučujícím (tamtéž). Odsouzení jsou umístěni v kolektivech odsouzených dle odpovídajícího typu věznice, kde jim je pro účely studia k dispozici v rámci oddělení VTOS počítačová učebna a učebna. Vybavení těchto prostor bylo konzultováno s KTF

UK a nyní se řeší zřízení intranetového spojení mezi VV a fakultou (VS, 2009c, s. 3-4).

Projekt je zatím v prvopočátcích. Zájem o studium ze strany odsouzených je značný a v letošním akademickém roce 2009/2010 studuje na KTF UK osm studentů – odsouzených. Studium je relativně náročné, takže je otázkou, zda prvotní nadšení vydrží studentům i nadále (VS, VV Praha Ruzyně, 06.01.2010, online) [cit. 2010-03-25].

3.6 Uznávání profesních dovedností jako příležitost pro zvýšení zaměstnavatelnosti

Lidé propuštění z VTOS mají mnohdy velký problém uplatnit se na trhu práce (Boháček, konzultace, 2009). Zaměstnavatelé požadují většinou po uchazeči nějaké osvědčení o vzdělání či kvalifikaci, které často odsouzení nemají, ačkoli třeba tento druh práce již z dřívější doby ovládají. Východiskem z této situace může být zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání, který vstoupil v platnost 1. srpna 2007 (tamtéž). Zákon umožňuje zájemcům o příslušnou dílčí či úplnou kvalifikaci ji získat, pokud u zkoušky před autorizovanou právnickou nebo fyzickou osobou prokáží, že ovládají kompetence potřebné pro zvládnutí této kvalifikace. Nezáleží zde přitom, jak tyto kompetence získali (během pracovních zkušeností, vzděláváním atd.) (Pobořil, 15.02.2010, online) [cit. 2010-05-30]. Vznikla rovněž Národní soustavu kvalifikací, v níž by měly být postupně zaregistrovány všechny dílčí i úplné kvalifikace v ČR (Národní soustavu kvalifikací, online) [cit. 2010-05-30].²⁶

Tuto možnost zatím odsouzení nevyužívají, jelikož jde o relativně novou záležitost, a zatím o ní moc nevědí. Mnoho z nich si však uvědomuje, že nějaký

²⁶ více informací na www.nuov.cz, www.univ.nuov.cz, www.msmt.cz

doklad o své kvalifikaci do budoucnosti potřebuje. Mohou jej samozřejmě získat i studiem na určité škole či absolvováním patřičného kurzu. Tato cesta je ale zdlouhavá a mnoha lidem se již nechce školu navštěvovat a učit se něčemu, co již ovládají. Proto je pro ně tato nová možnost získání úředního dokladu zajisté příležitostí (Boháček, konzultace, 2009).

4 Vzdělávání odsouzených ve Věznici Vinařice

Následující kapitola zohledňuje situaci vzdělávání ve VTOS v konkrétním vězeňském zařízení – Věznici Vinařice. V úvodu kapitoly je věznice charakterizována a je popsán způsob zacházení s odsouzenými v ní. Další část kapitoly je věnována v ČR doposud ojedinělému projektu vzdělávání odsouzených – soukromému SOU Vinařice, které působí v areálu této věznice aniž by bylo součástí VS. Pozornost je věnována především hlavním zásadám školy, jejím cílům a volbě učebních oborů. Zároveň je zde upozorněno na specifika vzdělávání odsouzených, jimž je nutné přizpůsobit výukové metody, postupy i přístup vyučujících. V závěru kapitoly jsou nastíněny některé problémy související s výukou vězňů a možné perspektivy školy do budoucnosti.

4.1 Charakteristika věznice

Věznice Vinařice se nachází severozápadně od města Kladna a spadá do katastru obce Vinařice. Věznice zde byla zřízena roku 1955 tajným rozkazem Ministerstva vnitra č.189/1955, ale již před tím sloužily její prostory jako tábor nucených prací. V 70. letech prošla věznice rozsáhlou rekonstrukcí s cílem modernizace a navýšení její ubytovací kapacity. Další architektonické úpravy prodělala v 90. letech a i v současné době zde probíhají průběžné rekonstrukce, které jsou směřované hlavně k posílení vnější a vnitřní bezpečnosti věznice, její estetizaci a k úpravě podmínek VTOS dle standardů evropského vězeňství (VS - Věznice Vinařice, 26.03.2008, online) [cit. 2010-05-16].

V současnosti je věznice profilována pro odsouzené muže zařazené ve skupině s ostrahou a s dozorem. Její normová ubytovací kapacita je určena na 897 odsouzených ubytovaných ve 160 ložnicích po 6 osobách (tamtéž). V posledních letech je však tato kapacita převyšena, například k 31. květnu 2010 zde vykonávalo svůj trest celkem 1096 odsouzených, z toho 66 v typu s dozorem a 1030 v typu s ostrahou (VS, 06.06.2010, online) [cit. 2010-06-08].

Ve věznici je celkem 350 pracovních míst, z nichž 212 je určeno pro příslušníky VS a zbylých 138 pro občanské zaměstnance na pozicích odborně výchovných pracovníků nebo profesí zajišťujících administrativní a logistickou činnost. Věznice spolupracuje s mnoha organizacemi, jako například s úřady práce, s kurátory, se školami, s občanskými sdruženími, s poradnami atd. Svou úlohu zastávají i církve, náboženské společnosti a charitativní organizace poskytující duchovní služby, pořádající různé přednášky, besedy, koncerty a participující na vzdělávání odsouzených i zaměstnanců věznice (VS - Věznice Vinařice, 26.03.2008, online) [cit. 2010-05-16].

Odsouzení jsou rozděleni do 23 oddělení. Kromě běžných oddělení je zde zřízeno i specializované oddělení a několik oddělení se speciálními způsoby zacházení s odsouzenými, jako je oddělení bezdrogové zóny, krizové oddělení či výstupní oddělení. Specializované oddělení je určeno pro VTOS mentálně retardovaných odsouzených. Jeho cílem je zejména minimalizovat u somaticky a duševně slabších jedinců možnost zneužívání, umožnit jim výkon trestu v prostředí, které nebude dále zhoršovat jejich psychický stav, a připravovat je na možné včlenění do standardního kolektivu odsouzených, případně na návrat do svobodného života (VS - Věznice Vinařice, 09.03.2007, online) [cit. 2010-05-16].

V bezdrogové zóně jsou umístováni odsouzení z věznice typu s ostrahou, u nichž byla zjištěna drogová závislost nebo kteří přišli do styku s drogami v rizikovém prostředí či skupině, a to i bez vlastní závislosti. Cílem oddělení je motivovat odsouzené k abstinenci a vypracovat zde takové prostředí, v němž nebudou drogy tolerovány. Pod vedením pracovníků oddělení jsou realizovány programy jako např. pracovní terapie, fyzický zátěžový program, skupinová práce, relaxace a jiné (tamtéž).

Krizové oddělení slouží pro dočasný pobyt odsouzených, pro které je umístění ve větším kolektivu z objektivních i subjektivních důvodů ohrožující nebo vyžadují dočasnou intenzivní psychologickou, psychiatrickou a speciálně pedagogickou péči. Dále jsou sem zařazováni ti, kteří se ocitli v aktuální sociální krizi nebo ti, kteří se pro své osobnostní rysy a povahové vlastnosti stali terčem šikanování, homosexuálních útoků atd. Cílem tohoto oddělení je pomoci

odsouzeným se adekvátně adaptovat na VTOS a pomoci jim nalézt vhodné formy řešení jejich problémů (tamtéž).

Důležitou součástí věznice je výstupní oddělení, jenž zabezpečuje podmínky pro plynulý přechod odsouzených do občanského života. Do oddělení jsou umístováni odsouzení z věznice s ostrahou, kterým byl uložen trest na dobu delší než 3 roky. Jeho cílem je nabídnout odsouzeným potřebnou sociální pomoc, napomoci jim prohloubit vztahy k rodině, seznámit je s aktuálními společenskými změnami atd. Odsouzení zde navíc v rámci samoobslužných činností mají možnost starat se sami o své prádlo, provádět si drobné opravy oblečení, prát, žehlit a vařit (tamtéž).

4.2 Práce s odsouzenými a programy zacházení ve věznici Vinařice

VS prostřednictvím programů zacházení soustavně působí na odsouzené s cílem vytvořit předpoklady pro jejich bezproblémový návrat do společnosti a pro nekonfliktní způsob života po propuštění z VTOS. V rámci programů zacházení fungují ve věznici aktivity pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné či zájmové a oblast utváření vnějších vztahů. Cílem všech těchto aktivit je smysluplné a aktivní využití času stráveného za mřížemi, spojené s rozvojem nejrůznějších dovedností i schopností a s formováním postojů ke společnosti i k sobě samému.

Jednotlivé aktivity programů zacházení jsou vedeny občanskými zaměstnanci VS (tzn. speciálními pedagogy, psychology, sociálními pracovníky, vychovateli, vychovateli - terapeuty a pedagogy volného času), dále pak externími odborníky, pracovníky neziskových a církevních organizací a dalšími. Některé z organizací či institucí jsou oprávněny vydat účastníkům svých kurzů osvědčení o absolvování (Beránek, konzultace, 2010).

Jedním z hlavních cílů VS je odsouzené zaměstnat. Díky práci jsou nejen rozvíjeny a udržovány pracovní návyky, ale možnost pracovat a získávat za práci mzdu napomáhá odsouzeným řešit jejich mnohdy tíživou finanční situaci. Navíc

pracovní zařazení přináší odsouzenému řadu výhod a je vítaným zpestřením trávení času ve VTOS. Z těchto důvodů je o práci ze strany vězňů velký zájem, bohužel pracovních míst je nedostatek. Ve věznici Vinařice byli řadu let odsouzení zaměstnáváni v přilehlém uhelném dole a v těžkém průmyslu v okolí věznice. Po útlumu těžby uhlí a těžkého průmyslu v regionu věznice musí neustále hledat nové možnosti pracovního uplatnění vězňů. V současnosti jich část pracuje na nestřežených pracovištích mimo věznici, např. na stavbách, výrobních provozech továren atd. Další část vězňů je zaměstnávána na vnitřních pracovištích věznice, ve starších výrobních halách a v provozech technické údržby (VS - Věznice Vinařice, 26.03.2008, online) [cit.16.05.2010].

V rámci vzdělávacích aktivit se odsouzení mohou účastnit různých kurzů a kroužků, vedených především občanskými zaměstnanci VS. Vedením aktivity může však být pověřen i některý z odsouzených. Stává se tak nejčastěji u výuky cizích jazyků či počítačových kurzů. Věznice může sama pořádat pouze kurzy neformální povahy, jež nevedou k získání žádného dokladu o absolvování. Oprávnění pořádat kvalifikační či rekvalifikační kurzy věznice nemá. Přímou v areálu věznice rovněž působí soukromé SOU Vinařice, v němž se odsouzení mohou vyučit v tříletém či dvouletém učebním oboru. Věznice se rovněž mohou vzdělávat v korespondenčních kurzech a v síti škol ČR (Beránek, konzultace, 2010).

Speciálně výchovné aktivity zahrnují individuální i skupinová speciálně pedagogická a psychologická působení vedená kompetentními zaměstnanci. Spadají sem sociálně právní a psychologická poradenství, sociálně psychologické výcviky, komunitní setkávání, různé terapie či relaxace. Aktivity jsou zaměřené na oblast osobnostní i interpersonální, pomáhají utvářet a rozvíjet sebepoznání, sebepojetí a sociální vazby, vedou k interiorizaci žádoucích norem chování a ke změnám v oblasti hodnotové orientace. Pomáhají naučit se ovládat své chování, zvládat agresivitu, být tolerantní a umět přijímat i vytvářet kompromisy. Učí odsouzené naslouchat, schopnosti empatie, komunikačním dovednostem a mnohému dalšímu (VS - Věznice Vinařice, 09.03.2007, online) [cit. 2010-05-16].

Schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti vězňů jsou rozvíjeny i prostřednictvím zájmových aktivit programu zacházení ve formě individuální či skupinové. Jejich nabídka vychází z požadavků odsouzených, jejich zájmů a dovedností. Mezi nejčastěji navštěvované aktivity patří sportovní kroužky, čtenářský a zahradnický kroužek, teorie motorismu aj. Důležitou roli hraje i uspokojování kulturních potřeb. To je zajištěno možností odběru denního tisku a časopisů, půjčováním knih z vězeňské knihovny a sledováním televize či videa. Dále jsou ve věznici pravidelně organizovány kulturní pořady, jako např. koncerty a tematické přednášky.

Aktivity v oblasti utváření vnějších vztahů přispívají k soběstačnému životu odsouzeného po jeho propuštění z VTOS. Jedná se zejména o udržení a posílení pozitivních vazeb s blízkými osobami formou korespondence a pravidelných návštěv, vyřizování základních dokladů, navazování kontaktů s charitativními organizacemi a dalšími subjekty, samoobslužné činnosti a další (tamtéž).

Cílem kolektivu zaměstnanců VS a dalších odborníků je zapojit do aktivit programů zacházení maximální počet odsouzených. Seznamy nabízených aktivit zpracovávají speciální pedagogové a vyvěšují je na svých svěřených oddílech. Souborný seznam aktivit je rovněž zpřístupněn odsouzeným na nástupním oddělení. Na každou aktivitu je vypracován projekt s přesně danými kritérii, jenž musí být schválen ředitelem věznice. Účast na aktivitách je pro odsouzené povinná (Nařízení č. 17/2009). Seznam aktivit ve Věznici Vinařice v 1. pololetí 2010 je uveden v příloze E.

Všechny výše zmíněné části programů zacházení jsou pro práci s odsouzenými velmi důležité. Ve vězeňství v ČR byl však v minulosti největší důraz kladen na zaměstnávání vězňů a ostatní aktivity byly v pozadí. Ačkoli se tato situace postupně mění a je obecně známo, že práce je důležitá, nikoli ale samospasitelná, jsou dle mého názoru pracovní aktivity stále těžištěm působení na odsouzené. Věznice vykazují počty osob ve VTOS zařazených do kategorie pracujících, do níž spadají i vězni účastníci se vzdělávacích aktivit s minimální týdenní dotací 21 hodin.

Věznice Vinařice vzhledem k útlumu hutnického a uhelného průmyslu v okolí, vysokému počtu odsouzených, prostorové a finanční náročnosti na vytvoření pracovních příležitostí v areálu věznice a vzhledem k typu věznice, jenž vyžaduje zvýšené nároky na bezpečnostní opatření (Vodička, 2008, s. 5), není schopná zajistit dostatek pracovních míst pro odsouzené, a tak se situaci snaží částečně řešit zařazením vězňů do denního studia. Bohužel ve věznici bylo v roce 1990 ŠVS zrušeno. Přestože se připravovalo jeho opětovné zřízení, z finančních důvodů k němu nedošlo. Řešením se stal projekt ing. Karla Vodičky, jenž zřídil soukromé SOU přímo v areálu věznice (Beránek, konzultace, 2009).

4.3 SOU Vinařice

V září 2007 se ve Věznici Vinařice začal realizovat projekt spolupráce mezi věznicí a soukromým SOU. Jedinečnost tohoto projektu je dána tím, že vzdělávání nezajišťuje VS prostřednictvím ŠVS, ale soukromá právnická osoba. Ta realizuje výuku přímo v prostorách věznice, přitom není součástí VS. Oba subjekty se snaží spolupracovat a vycházet si navzájem vstříc. Škola poskytuje výuku a vše, co je s ní spojené, včetně finančního zajištění vyučování, věznice jí naopak pronajímá k výuce vězeňské prostory, zajišťuje bezpečnost, dodává žáky z řad odsouzených a poskytuje učilišti své zaměstnance, zejména speciální pedagogy. Ti pak vzhledem k množství stráveného času s odsouzenými, jednak v rámci výuky v roli učitelů, jednak během samotného VTOS mají možnost odsouzené poznat z více úhlů pohledu, což je pro školu i věznici velice přínosné (Beránek, konzultace, 2010).

4.3.1 Základní údaje o škole

SOU Vinařice byla jako střední škola, jejíž činnost vykonává školská právnická osoba SOU, zapsána do rejstříku škol a školských zařízení s účinností od 1.9.2007²⁷. Zřizovatelem školy je ing. Karel Vodička a za věznicí u zrodu projektu stáli bývalý ředitel věznice plk. Mgr. Bohdan Vrba a jeho zástupce plk. Mgr. Luboš Beránek (VS - Věznice Vinařice, 03.02.2010, online) [cit. 2010-05-17]. Sídlem školy je na základě nájemní smlouvy uzavřené mezi SOU Vinařice jako nájemcem a VS jako pronajímatelem areál věznice Vinařice (Vodička, 2008, s. 2).

Škola nevybírá z důvodu sociálního postavení studentů, kteří jsou toho času ve VTOS, žádné školné. Činnost školy je financována převážně státem z rozpočtu kapitoly 333 MŠMT prostřednictvím tzv. školského normativu, z nějž se na rozdíl od ostatních středních škol hradí studentům např. i školní pomůcky či sešity. Další finance jsou získávány ze soukromých zdrojů a ředitelství školy usiluje také o získání různých dotací či příspěvků (tamtéž, s. 2-3).

Činnost SOU se řídí zejména zákonem 561/2004 (tzv. školský zákon). Zároveň je regulována zákony a vyhláškami týkajícími se VTOS, vnitřním řádem věznice Vinařice a dalšími interními předpisy a nařízeními VS. Záměr školy rovněž vychází z EVP a dokumentů jakými jsou například Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ve vyšším územním samosprávném celku, Operační program EU na léta 2007 – 2013 Vzdělávání pro konkurenceschopnost či Operační program EU Lidské zdroje a zaměstnanost na léta 2007 – 2013 (tamtéž, s. 6-7).

SOU Vinařice nabízí vzdělávání pro relativně úzkou cílovou skupinu a šité na míru místní situaci a potřebám studentů. Škola nabízí středoškolské vzdělání s výučním listem zletilým studentům ve VTOS v denní formě studia. Nejvyšší

²⁷ Rozhodnutí MŠMT č. j. 27 432/06-21 z 31.01.2007

počet žáků ve škole se v současné době pohybuje okolo 220. Škola zaměstnává několik svých stálých učitelů, dále využívá externí učitele a občanské zaměstnance VS (Ježková, konzultace, 2010).

4.3.2 Poslání a hlavní cíle školy

SOU Vinařice se při vzdělávací a výchovné činnosti řídí některými principy a zásadami. Základním úkolem školy je zajistit osobám ve VTOS kvalitní vzdělání a tím jim nabídnout jinou životní cestu než pokračování v trestné činnosti a v recidivě. Získáním kvalifikace roste možnost uplatnění na trhu práce po propuštění, čímž je omezováno sociální vyloučení odsouzených a zvyšuje se úspěšnost jejich přechodu do občanského života. Škola se snaží pomocí vzdělávání i výchovného působení připravit odsouzené na život po propuštění a přispívat svou činností k naplnění účelu trestu odnětí svobody.

Škola realizuje právo občana na vzdělávání a zajišťuje stejný přístup ke vzdělávání všem, kteří splní podmínky k přijetí. Snaží se zajistit vzdělání co možná nejvíce zájemcům, čímž řeší i problém nezaměstnanosti odsouzených, jenž je ve věznicí Vinařice velmi aktuální. Jedním z hlavních záměrů školy je kultivovat vězněné a přispívat k jejich resocializaci (Ježková, konzultace, 2010). Zároveň usiluje o odstranění rasismu a diskriminace. Učí studenty vážit si sami sebe i druhých, dává jim možnost smysluplně strávit čas ve VTOS, vytrhuje je ze stereotypu vězení a napomáhá jim v přesunutí orientace z každodenního přežívání na perspektivy budoucnosti (Vodička, 2008, s. 3).

Přestože studenty školy jsou osoby ve VTOS, je zde upřednostňován pozitivní náhled na osobnost (tamtéž). Zaměstnanci školy se snaží posuzovat své studenty bez ohledu na jejich trestnou minulost, i když jsou si jí vědomi. Škola se snaží být pro studenty přívětivá, ačkoli ne každý to dokáže ocenit, a svým přístupem usiluje o to, jít studentům příkladem (Vodička, konzultace, 2009).

4.3.3 Obory vzdělávání a ŠVP SOU Vinařice

Při výběru oboru vzdělávání na SOU Vinařice bylo nutné brát v úvahu hned několik aspektů. Jednak možnosti věznice, její prostorové dispozice, možnosti výuky a provádění odborného výcviku při dodržení přísných předpisů a bezpečnostních opatření, jednak intelektuální i jiné schopnosti a možnosti studentů-odsouzených. Dalším kritériem výběru bylo zaměření oboru na utváření a rozvíjení schopností, dovedností a návyků v oblasti společenského chování, slušného chování a vystupování, mezilidských vztahů, komunikace, zdravého životního stylu či hygieny (Vodička, 2008, s. 3).

Z výše uvedených důvodů byl vybrán vzdělávací obor *Provoz společného stravování* (kód dvouletého oboru: 65-51-E/501, kód tříletého oboru: 65-51-H/501), jenž ve škole funguje od školního roku 2007/2008. V rámci kurikulární reformy však byla vytvořena nová soustava oborů vzdělávání, která se postupně společně s tvorbou jednotlivých Rámcových vzdělávacích programů²⁸ zavádí do praxe. Od počátku školního roku 2010/2011 začne tedy SOU Vinařice nové 1. ročníky vzdělávat v tříletém učebním oboru *Stravovací a ubytovací služby* (kód: 65-51-E/01) a dvouletém oboru *Práce ve stravování* (kód: 65-51-E/02). Tyto nové obory jsou v podstatě shodné s aktuálně platnými obory, které budou postupně zanikat (Ježková, konzultace, 2010).

Obory kategorie E poskytující střední vzdělání s výučním listem jsou obecně koncipovány s nižšími nároky v oblasti všeobecného a obecně odborného vzdělávání a jejich absolventi jsou připraveni pro výkon jednoduchých prací (Vojtěch, Skácelová, 24.06.2009, online) [cit. 2010-05-10]. Jelikož většina studentů-odsouzených nemá studijní předpoklady a jejich vzdělání a intelektuální schopnosti nejsou na vysoké úrovni, jsou pro ně takto nepřliš náročné obory ideální. Kromě výše zmíněných oborů škola nabízela i obory jiné, které však pro

²⁸ dále jen RVP

nedostatek zájmu ze strany odsouzených nebyly otevřeny (Vodička, konzultace, 2010).

Výuka v rámci aktuálních učebních oborů na SOU Vinařice probíhá podle učebních osnov, ale nově vzniklé obory, které se začnou vyučovat od 1. září. 2010, budou probíhat podle RVP pro obor vzdělání Stravovací a ubytovací služby a RVP pro obor vzdělání Práce ve stravování, na jejichž základě si škola vytvořila vlastní ŠVP s názvem *Vzděláváním ke změně životních cílů* (Ježková, konzultace, 2010). RVP jsou „státem vydané závazné kurikulární dokumenty, které vymezují požadavky na vzdělávání v jednotlivých stupních a oborech vzdělávání, tzn. zejména výsledky vzdělávání, kterých má žák v závěru studia dosáhnout, obsah vzdělávání, základní podmínky realizace vzdělávání a pravidla pro tvorbu školních vzdělávacích programů“ (MŠMT, 29.05.2008a, online, s. 2) [cit. 2010-05-11].

Zatímco RVP i ŠVP způsobují řadě školám i pedagogům spíše starosti, vedení i pedagogové SOU Vinařice je uvítali. Díky RVP si škola mohla vytvořit vlastní ŠVP šitý na míru specifickým podmínkám a potřebám vzdělávání osob ve VTOS (Vodička, konzultace, 2010). ŠVP přináší školám velkou volnost při jeho sestavování. V RVP jsou vymezeny pouze požadované výsledky vzdělávání, zatímco způsob realizace vymezených požadavků ponechávají na školách. Pedagogové tedy nemají již tolik svázané ruce učebními osnovami určujícími přesně to, jaká učební látka a kdy se má probrat, ale mohou si dle svého uvážení a potřeb studentů sami volit, na co se v předmětu zaměří a co je naopak možné zredukovat či z učiva úplně vypustit. Tím mohou lépe dosahovat cílů, které si ve výuce předsevzali.

RVP, vycházející z nové strategie vzdělávání zdůrazňující klíčové kompetence a uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě, jsou pro školu vítanou změnou i proto, že její studenti jsou dospělí jedinci, kteří vyžadují jiný přístup a obecně jinak pojatou výuku. Do ŠVP si pedagogové SOU Vinařice začlenili speciální potřeby školy, zohlednili v něm odlišnosti, jež s sebou vzdělávání této specifické skupiny studentů přináší, a mohli v něm uplatnit získané zkušenosti s výukou odsouzených (Vodička, konzultace, 2010).

4.3.4 Kompetence a uplatnění absolventů SOU Vinařice

Jedním z klíčových pojmů RVP je pojem kompetence. Jsou jím chápány „ohraničené struktury schopností a znalostí a s nimi související dovednosti, postoje a hodnotové orientace, které jsou předpokladem pro výkon žáka – absolventa ve vymezené činnosti (vyjadřují jeho způsobilost nebo schopnost něco dělat, jednat určitým způsobem)“. V RVP se kompetence formálně dělí na klíčové a odborné (MŠMT, 29.05.2008a, online, s. 4) [cit. 2010-05-11].

Klíčové kompetence jsou souborem „požadavků na vzdělání, zahrnující vědomosti, dovednosti, postoje a hodnoty, které jsou důležité pro osobní rozvoj jedince, jeho aktivní zapojení do společnosti a pracovní uplatnění. Jsou univerzálně použitelné v různých situacích. Ve výuce se neváží na konkrétní vyučovací předměty, lze je rozvíjet prostřednictvím všeobecného i odborného vzdělávání, v teoretickém i praktickém vyučování, ale i prostřednictvím různých dalších aktivit doplňujících výuku, kterých se žáci sami aktivně účastní“ (tamtéž). Klíčovými kompetencemi jsou *Kompetence k učení*, *Kompetence k řešení problémů*, *Komunikativní kompetence*, *Personální a sociální kompetence*, *Občanské kompetence a kulturní povědomí*, *Kompetence k pracovnímu uplatnění*, *Matematické kompetence*, *Kompetence využívat prostředky informačních a komunikačních technologií a pracovat s informacemi* (tamtéž).

„Odborné kompetence se vztahují k výkonu pracovních činností a vyjadřují profesní profil absolventa oboru vzdělání, jeho způsobilosti pro výkon povolání. Odvíjejí se od kvalifikačních požadavků na výkon konkrétního povolání a charakterizují způsobilost absolventa k pracovní činnosti. Tvoří je soubor odborných vědomostí, dovedností, postojů a hodnot potřebných pro výkon pracovních činností daného povolání nebo skupiny příbuzných povolání (tamtéž).“ Odborné kompetence pro obor Práce ve stravování a obor Stravovací a ubytovací služby se trochu liší. Kompetence *Uplatňovat požadavky na hygienu v gastronomii*, *Dbát na bezpečnost práce a ochranu zdraví při práci*, *Usilovat o nejvyšší kvalitu své práce, výrobků nebo služeb a Jednat ekonomicky a v souladu se strategií udržitelného rozvoje* jsou pro oba obory shodné. Naopak v rámci

kompetence *Ovládat přípravu vybraných druhů pokrmů a nápojů* jsou malé rozdíly v souvislosti s o něco vyšší náročností tříletého oboru Stravovací a ubytovací služby. Tento obor navíc obsahuje i kompetenci *Vykonávat práce spojené s provozem ubytovacího zařízení a poskytováním služeb hostům*. Obor Práce ve stravování naopak obsahuje navíc kompetenci *Obsluhovat hosty jednoduchou obsluhou* (MŠMT, 29.05.2008a, online, s. 10-11; MŠMT, 29.05.2008b, online, s. 10-11) [cit. 2010-05-11].

Uplatnění absolventů obou oborů je podobné. Absolvent dvouletého oboru Práce ve stravování se uplatní jako pomocný pracovník ve stravovacích službách. Může pracovat v provozovnách rychlého občerstvení, ve výrobnách knedlíků či se uplatnit při přípravě studené kuchyně. Bude schopen připravovat jednoduché pokrmy včetně příloh, pokrmy vyráběné z polotovarů a teplé nápoje, může být ale i pomocným kuchařem. Bude schopný provádět jednoduchou obsluhu hostů nebo pomáhat v obsluze při bufetovém uspořádání (MŠMT, 29.05.2008a, online, s. 4) [cit. 2010-05-11].

Absolvent tříletého oboru Stravovací a ubytovací služby se uplatní ve stravovacích službách například jako kuchař, může ale připravovat pokrmy i v provozovnách rychlého občerstvení. Bude umět připravovat teplé a studené pokrmy, pokrmy vyráběné z polotovarů, teplé nápoje apod. V rámci ubytovacích služeb může pracovat jako například vrátný, nosič zavazadel, v roli pokojské apod. Uplatní se například při úklidu v pokojích či jiných prostorách ubytovacího zařízení, při drobných údržbách v zařízení či při vykonávání služeb spojených s ubytováním hostů (MŠMT, 29.05.2008b, online, s. 10-11) [cit. 2010-05-11].

4.3.5 Učební plán a osnovy

Vzdělávací oblasti a předměty v rámci nich vyučované v SOU Vinařice jsou následující:

- Jazykové vzdělávání a komunikace

- Český jazyk
- Německý jazyk
- Občanský vzdělávací základ
- Občanská nauka
- Matematické vzdělávání
- Matematika
- Estetické vzdělávání
- Literatura
- Vzdělávání pro zdraví
- Nauka o zdraví
- Tělesná výchova
- Vzdělávání v informačních a komunikačních technologiích
- Práce s počítačem
- Chování pracovníků ve stravovacím provozu, odborném výcviku
- Společenská nauka
- Stravovací služby
- Stravovací služby (Ježková, konzultace, 2010).

Ve škole jsou vyučovány jak všeobecně vzdělávací předměty, tak předměty odborné. V rámci vzdělávání je kladen velký důraz zejména na Občanský vzdělávací základ a Chování pracovníků ve stravovacím provozu, v rámci nichž se studenti učí toleranci, slušnému a společenskému chování a jednání, úctě k druhým i sami k sobě, respektování druhých, jejich práv a názorů, úctě ke kulturním hodnotám své země při uznávání práv a hodnot jiných národů, rozvoji multikulturního vnímání a cítění a mnohemu dalšímu. Všechny tyto dovednosti a postoje jsou důležité nejen v práci, ale zejména v soukromém a občanském životě. Mnoho z nich právě odsouzeným chybí, či jsou nedostatečně rozvinuty, a proto je velmi důležité se na ně zaměřovat (tamtéž).

Důležitá je i oblast Vzdělávání pro zdraví, v níž se učí studenti správné životosprávě, péči o sebe, hygieně, udržování pořádku, zdravému životnímu stylu bez návykových látek a jiných zlozvyků a další (tamtéž). Vyhovující pro

potřeby SOU Vinařice jsou i průřezová témata v RVP (Občan v demokratické společnosti, Člověk a životní prostředí, Člověk a svět práce, Informační a komunikační technologie), která opět umožňují začlenit do výuky témata pro potřeby vzdělávání odsouzených užitečná. Navíc umožňují propojovat nejrůznější oblasti, čímž je vytvářen komplexnější pohled na jednotlivé problémy. Pro odsouzené je z této oblasti důležité zejména ekonomické vzdělání, které uplatní jak v práci, tak v soukromém životě. Mnoho odsouzených se totiž dostává do různých finančních problémů i proto, že jim tyto znalosti chybí (Vodička, konzultace, 2010).

I učivo v ostatních oblastech a předmětech je upraveno pro potřeby vzdělávání osob ve VTOS. Například velké problémy má tato specifická skupina studentů s českým jazykem. Důvodem je například i skladba studentů, jejíž velkou část tvoří Romové či cizinci, pro které často není český jazyk jazykem mateřským (tamtéž).

4.3.6 Výběr uchazečů o studium a ukončení studia

VS i SOU Vinařice se snaží zajistit přístup ke studiu co možná nejvíce osobám ve VTOS, přesto ne všechny jsou do školy přijaty. VS a SOU Vinařice při výběru odsouzených ke studiu spolupracují. Odsouzeným může být nabídnuta možnost vzdělávat se v SOU Vinařice již při sestavování jejich programu zacházení v nástupním oddělení, ale mohou se pro studium rozhodnout i během VTOS. VS posuzuje adepty o studium zejména z pohledu bezpečnosti. Posuzuje rizika jak pro zaměstnance školy a ostatní studenty, tak pro vězně samotného. Dalším kritériem je chování odsouzeného i předpoklad dokončení studia. Škola si studenty vybírá především na základě jejich zájmu o studium. Žádné přijímací zkoušky nepořádá (Beránek, Ježková, konzultace, 2010).

SOU Vinařice nabízí své služby nejen odsouzeným vykonávajícím si svůj trest ve Věznici Vinařice, ale i odsouzeným z jiných věznic v ČR. Pokud se rozhodne pro studium na SOU Vinařice odsouzený z jiné věznice, musí se o jeho

přemístění dohodnout ředitelé obou dotyčných věznic. Pokud věznice rozhodne, že odsouzeného z nějakého důvodu nemůže či nechce přijmout, nemůže do školy nastoupit, jelikož škola poskytuje pouze denní formu studia (Beránek, konzultace, 2010).

Odsouzený si může vybrat, zda chce začít studovat obor dvouletý či tříletý. Tato volba ale není závazná, jelikož škola ji umožňuje během studia změnit. Prostupnost mezi dvouletým a tříletým studiem je jedním z filozofických principů školy, jenž dovoluje studentovi se rozhodnout, zda chce po absolvování druhého ročníku studium ukončit, či zda bude pokračovat do třetího ročníku. Dvouleté i tříleté studium je ukončeno úspěšným složením závěrečných zkoušek. Absolventi obdrží výuční list, z něhož není patrné, že jej získali během VTOS, jak již bylo v práci zdůrazněno (Ježková, konzultace, 2010).

4.3.7 Specifika vzdělávání odsouzených, výukové metody, postupy a motivace

Vzdělávání odsouzených, často pocházejících ze sociálně vyloučených skupin, s sebou přináší řadu specifík. Pedagogičtí pracovníci by měli přizpůsobit přístup, výukové metody i postupy ve výuce této specifické skupině studentů, jejich potřebám a možnostem.

Významnou roli hraje již umístění školy přímo v areálu věznice. Ve věznici typu s ostrahou platí přísná bezpečnostní opatření, která musí zaměstnanci školy respektovat a dodržovat. Ještě před zahájením výuky v SOU Vinařice muselo vedení školy vyloučit zbytečná nebezpečí způsobená neznalostí provozu věznice. Zaměstnanci školy jsou seznamováni s technickými, organizačními a bezpečnostními zásadami věznice při nástupu do SOU Vinařice a poté jsou pravidelně doškoleni. Porušení pravidel bezpečnosti může být důvodem k zamezení vstupu zaměstnance do areálu věznice (Beránek, konzultace, 2009).

Napadení, vzpoura či další mimořádné situace jsou ve vězení trvalým ohrožujícím elementem. Z tohoto důvodu jsou prostory školy vybaveny moderní

signalizační zabezpečovací technikou, při jejímž použití se na místo dostaví během několika minut zásahová jednotka. Bezpečnost, kázeň a pořádek ve škole navíc zajišťují zaměstnanci VS, kteří do školy nepravidelně docházejí. Zvýšená bezpečnost práce je nutná i při odborném výcviku, kde odsouzení pracují s noži a jinými nebezpečnými nástroji. Speciálně zajištěny musí být i pomůcky pro výuku, jelikož docházelo k jejich poničení i odcizení (Vodička, 2008, s. 9).

Přestože škola působí v ne příliš přívětivém místě, snaží se vedení školy i její zaměstnanci vytvořit pro své studenty co nejvlídnější prostředí, zejména prostřednictvím pozitivního přístupu k nim. Většina odsouzených má jen nízké vzdělání a velmi špatné či vůbec žádné studijní návyky (tamtéž, s. 10). Z předchozích škol si většinou přinesli mnoho negativního, jako například nedodržování kázně, vyrušování, pasivní přístup ke studiu, zkušenosti se šikanou a další. S tím vším musí vyučující počítat a snažit se postupně tyto jevy eliminovat a vytvářet u odsouzených lepší přístup k výuce a vzdělávání (Ježková, konzultace, 2010).

Jak již bylo výše naznačeno, mnozí odsouzení nemají se vzděláváním z dřívějšíka dobré zkušenosti, rodinou v něm nebyli podporováni a jejich okolí většinou vzdělání nepovažovalo za důležité. Z těchto důvodů si odsouzení mnohdy nevytvořili ani ke vzdělávacím institucím, ani ke vzdělávání obecně pozitivní vztah a postoj. S tím souvisí i jejich motivace ke studiu. Mezi nejčastější důvody odsouzených k přihlášení se do školy patří zejména vymanění se z nudy ve vězení. Nejvíce odsouzených má zájem během VTOS především o práci, za níž obdrží mzdu. Pokud se jim nepodaří ji získat či jsou pracovně nezařaditelní, stává se jim východiskem z nudy právě možnost navštěvovat denní studium v SOU Vinařice (Beránek, konzultace, 2010).

Studium a plnění programu zacházení přináší odsouzeným rovněž určité výhody. Aby mohl být odsouzený podmíněně propuštěn, musí během VTOS vykonávat nějakou pro sebe prospěšnou činnost, například pracovat nebo vzdělávat se (tamtéž). Dalšími motivy jsou možnost lepšího uplatnění s určitým vzděláním a kvalifikací, získání lepší pracovní pozice a s tím spojený vyšší příjem

či motivy spojené s touhou po vzdělání a vědění (Vořechovský, Vodička, konzultace, 2010).

Ať už je motivace odsouzeného ke studiu jakákoli, je třeba jí využít. Důležité je, že odsouzeného něco do školy přivedlo (Vodička, konzultace, 2010). Záleží teď hodně na učitelích, jak toho dokáží využít. Asi největším pedagogickým úspěchem je, když se podaří v odsouzených vypěstovat opravdový zájem o studium, vzbudit v nich potřebu vzdělávat se a změnit jejich postoj a přístup ke vzdělávání. Samozřejmě bez vůle samotných odsouzených to nelze, z počátku se však není možné na ni spoléhat.

Odsouzení vzhledem k předešlým zkušenostem se vzdělávacími institucemi neočekávají od školy nic dobrého, a proto je práce s nimi zpočátku velmi náročná. Postupem času mnozí zjistí, že škola může být i jiná a že vzdělávání se nemusí být tak špatné. Ne však zdaleka všichni tímto vývojem projdou. Někteří svůj přístup ke škole nezmění, studium buďto nedokončí, nebo si ve škole dva roky prostě jen odsedí (Vodička, konzultace, 2010). Ačkoli to nemusí být na první pohled zřejmé, mnoho odsouzených se naopak snaží dosáhnout ve studiu co možná nejlepších výsledků, jimiž se pak chlubí například svým rodinám a příbuzným (Ježková, konzultace, 2010).

Učitelé využívají při výuce nejrůznější metody a postupy, s ohledem na možnosti studentů a vhodnost vzhledem k momentální situaci. Jelikož studenti nemají příliš rozvinuté teoretické (abstraktní) myšlení, je velmi důležité, aby byl učitel při výkladu názorný, co možná nejvíce přibližoval látku praktickému životu a vycházel ze zkušeností studentů. Vhodné je uvádět ke každé teorii co nejvíce příkladů a například možnosti, kde mohou získané poznatky uplatnit. Kromě toho je nutné být velmi trpělivý, vícekrát informaci zopakovat a ověřit si, zda ji studenti porozuměli. Důležité je prokládat výklad aktivitami samotných studentů, například pokládáním otázek, samostatnou prací atd. (Ježková, Brich, konzultace, 2010)

Při výuce odsouzených je nutné být při uplatňování některých metod zvláště obezřetný. Obecně se dá říci, že užívat by se měly především nesoutěživé a nekonfliktní metody. Například při skupinové práci či diskuzi by mohly

vzniknout konflikty, které by vzhledem k povaze studentů mohly dopadnout velmi špatně (Ježková, konzultace, 2010). Na druhou stranu pokud vyučující postupně naučí studenty jak se při skupinové práci a diskuzích chovat, jsou tyto metody pro rozvoj odsouzených velmi přínosné. Odsouzení se při nich učí spolupracovat, respektovat druhé, vycházet s nimi, naslouchat, hledat kompromisy, vyjádřit svůj názor bez užití agrese a nátlaku, zvládat konflikty a jiné, pro život užitečné schopnosti a dovednosti.

Pozor si učitelé musí dávat i na některá nevhodná témata, například témata týkající se holocaustu, sexu, diskriminace atd., která by rovněž mohla vyvolat konflikt. Citlivě je třeba přistupovat k vězňům během různých svátků. Například není vhodné si vyprávět o kouzlu Vánoc během vánočních svátků, když je odsouzení stráví ve vězení. Tato témata by v nich mohla vyvolat smutek až deprese (tamtéž).

Mnohdy se stává, že některý ze studentů má o určité probírané látce či oblasti hluboké znalosti, získané například předchozím studiem, zaměstnáním, ale třeba nabyté i díky trestné činnosti. Mezi studenty se tak vyskytují odborníci na výpočetní techniku, zdatní manažeři, znalci ekonomiky a ekonomie a další. Jelikož se odsouzení často rádi chlubí svými úspěchy, je nutné dávat si pozor, aby v rámci výuky nedocházelo k předávání si nevhodných zkušeností. Učitelé mohou opatrně jejich znalostí využít a požádat je například o pomoc ostatním studentům. Úlohou učitele v případě studenta využívajícího určitých dovedností či znalostí k páčání trestné činnosti je ukázat mu, kde by jich mohl využít beztrestně a jak (Brich, konzultace, 2010).

Odsouzení často nemají příliš vysoké sebevědomí co se školy a učení týče, proto je zapotřebí je často chválit, podporovat je, při hodnocení vyzdvihovat nejprve klady a pak teprve upozornit na zápory a utvrzovat je v tom, že něco dokáží, když chtějí a snaží se. Pokud je to jen trochu možné, odsouzení by za sebou měli vidět spíše úspěchy ve studiu než nezdary. Díky nim si mnozí začnou více vážit sami sebe, což může napomoci ve změně jejich osobnosti i v jejich resocializaci. Zároveň učitel nesmí zapomenout, že odsouzení umí velmi dobře lhát, předstírat i přetvařovat se a že dokáží zneužít slabosti učitele, jeho

nedůslednosti a dobré vůle. Z praxe se ukazuje jako velmi důležité být ve výuce neustále obezřetný a ve střehu (Ježková, konzultace, 2010).

4.3.8 Vybrané problémy SOU Vinařice a jeho perspektivy do budoucna

Vedení i učitelé SOU Vinařice řeší mnoho obtížných situací a problémů souvisejících například s výukou odsouzených či se specifikou místa, v němž škola působí. Zaměstnanci učiliště musí brát v potaz všechny zákony a všechna nařízení týkající se VTOS, s nimiž se nesmí v rámci své činnosti dostat do rozporu, musí počítat s bezpečnostními riziky a dodržovat všechna preventivní opatření jim předcházející.

Častým problémem, jenž učitelé i vedení školy řeší, je vandalismus. Odsouzení si neumí vážit cizích ani svých věcí a poškozují je záměrně i svou nedbalostí. Není proto možné umístit v učebnách například televize, videopřehrávače a jiné didaktické pomůcky. Nepříznivý dopad na výchovně-vzdělávací záměr školy má i působení vězeňské subkultury, kdy je přístup některých odsouzených ke studentům školy negativní a často dochází k přenášení potíží a neshod mezi odsouzenými z „VTOS“ do školy a naopak (Vodička, 2008, s. 6, 13).

Velmi významným problémem nejen pro SOU Vinařice, ale obecně pro vězeňství je chybějící provázanost se službami venku. SOU Vinařice poskytuje sice vzdělání odsouzeným, čímž napomáhá k zvýšení jejich zaměstnatelnosti, bohužel nenavazuje na žádné pracoviště mimo vězení, kde by mohli odsouzení po VTOS pracovat. Navázání spolupráce se zaměstnavateli, jenž by poskytovali pracovní místa propuštěným, by výrazně pomohlo v již tak obtížném návratu osob po VTOS do společnosti a umožnilo by jim lepší začátek v novém životě. Tento problém není samozřejmě jen záležitostí SOU Vinařice, ale při jeho řešení je zapotřebí spolupráce VS, pracovních úřadů, sociální služby a mnoha dalších. Nepostradatelná je v této oblasti podpora státu, jenž by měl nejen zajistit vhodné podmínky, ale také se aktivně na řešení podílet.

SOU Vinařice působí ve věznici již třetím rokem a letos v červnu budou vydány výuční listy druhým absolventům dvouletého učebního oboru a prvním oboru tříletého. Málokdo z počátku věřil, že projekt bude takto úspěšný. Škola navýšila mnohonásobně kapacitu studentů, od školního roku 2009/2010 otevírá i třetí nastavbový ročník studia a pokud bude zájem ze strany studentů-odsouzených, je připravena rozšířit i nabídku učebních oborů. Věznice vychází učilišti vstříc a rekonstruuje nové prostory pro výuku a odborný výcvik.

Jelikož věznice nemá oprávnění sama pořádat rekvalifikační kurzy, mělo by dojít ke spolupráci SOU Vinařice a úřadu práce za účelem konání těchto kurzů v rámci učiliště (Vodička, konzultace, 2010). Odbornou kvalifikaci budou tak moci získat i ti, kteří z nejrůznějších důvodů nemohou nebo nechtějí strávit dva či tři roky denním studiem ve škole. Zároveň se SOU Vinařice zapojilo do projektu UNIV 2 KRAJE²⁹ a usiluje o získání autorizace pro uznávání dílčích kvalifikací. Jedná se o již výše zmíněnou možnost získání osvědčení za předpokladu prokázání odborné způsobilosti vymezené kvalifikačním standardem dané dílčí kvalifikace před autorizovaným subjektem (Ježková, konzultace, 2010).

Tento projekt je zatím v počátku a není ještě úplně jasné, zda budou moci zájemci z řad vězňů přijít rovnou ke zkoušce nebo zda budou muset absolvovat alespoň krátký kurz. Vzhledem k celkové náročnosti této zkoušky se zatím vedení školy přiklání k vytvoření kurzu pro tyto uchazeče. Zkouška bude nejspíš mnohem obtížnější než zkoušky probíhající v rámci učebních oborů na SOU Vinařice a zájemce o získání dílčí kvalifikace bude muset důkladně prokázat své schopnosti a dovednosti. Navíc jej bude zkoušet komise, s níž se setká poprvé v životě a která jej nebude znát tak, jako učitelé SOU znají své studenty (tamtéž).

²⁹ Projekt MŠMT UNIV 2 KRAJE se snaží zvýšit zapojení středních odborných škol do poskytování dalšího vzdělávání, a tak přispět k řešení jejich obtížné situace v době populačního poklesu, zároveň podpořit účast dospělých na dalším vzdělávání. Více informací na <http://www.nuov.cz/univ2k>

Pokud se podaří oba záměry uskutečnit, rozroste se opět nabídka v oblasti vzdělávání ve Věznici Vinařice, která tak bude moci lépe uspokojit poptávku co se týče potřeb, možností a schopností tak různorodé skupiny, jako jsou odsouzení.

5 Závěr

Bakalářská práce měla za cíl popsat vzdělávání osob ve VTOS v systému vězeňství ČR, upozornit na jeho význam jakožto jednoho z prvků zacházení s odsouzenými a zdůraznit smysl vzdělávání pro odsouzené. Přínosem této práce je rovněž analýza vzdělávání odsouzených v konkrétním vězeňském zařízení – Věznici Vinařice – a charakteristika zde působícího soukromého SOU Vinařice.

Za spáchání trestné činnosti může být pachateli soudem uložen trest odnětí svobody, který se až na výjimky odpykává ve věznicích s různou mírou vnější ostrahy a zjištění bezpečnosti v ní. Toto uvěznění má svůj účel, který by se měla VS snažit naplnit zejména prostřednictvím zacházení s odsouzenými. Toto zacházení by mělo být smysluplné a zaměřené na ty schopnosti, dovednosti a postoje, které umožní odsouzenému začlenit se zpět do společnosti a vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem. Za tímto účelem jsou VS sestavovány Programy zacházení.

V bakalářské práci byla zmíněna potřeba změny těchto programů za cílem jejich individualizace a zaměření se na potřeby konkrétního vězně. Zavádět by se měly i standardizované programy, které budou vyzkoušené, osvědčené a měly by tedy být i efektivnější. Tato změna programů je dle mého názoru nezbytná, jelikož se domnívám, že pokud má být zacházení pro odsouzeného přínosné, je nutné jej ušít na míru jeho osobnosti a jeho potřebám. Kdyby se s vězni pracovalo jen proto, aby se s nimi *něco* dělalo, znamenalo by to nejen zbytečně vynaložené finanční prostředky a strávený čas, ale i nenaplňování účelu trestu.

Jednou z častých potřeb odsouzených, kterou identifikují odborníci či si ji uvědomuje sám odsouzený, je potřeba získání určitého vzdělání a pracovní kvalifikace. Oba tyto faktory úzce souvisí se zaměstnatelností člověka. Vzdělávání by mělo být důležitou součástí zacházení s vězni a měla by mu být věnována patřičná pozornost. Bohužel, jak bylo v práci již zmíněno, stále v systému vězeňství ČR je největší důraz kladen na zaměstnávání vězňů a vytvoření u nich pracovních návyků. Pro mnoho vězňů však není problém

pracovat (Boháček, konzultace, 2009). Jejich problém spočívá v něčem jiném, např. v tom, že si práci díky nedostatečnému vzdělání nemohou nalézt.

VS klade důraz na vzdělávání formální i neformální a zajišťuje jej dvěma způsoby - prostřednictvím odloučených pracovišť SOU VS a prostřednictvím jednotlivých věznic. Na vzdělávání se podílí i řada dalších subjektů, jelikož není v možnostech VS takto obsáhlou službu zprostředkovávat bez pomoci jiných. VS se snaží uspokojit co nejvíce zájemců, a tak pořádá celou škálu vzdělávacích aktivit od nejrůznějších kurzů po možnost vězňů studovat na vysoké škole. Toto rozpětí nabídky je opravdu široké a je proto pochopitelné, že VS má v této oblasti řadu svých priorit.

Cílem VS je zajistit především vzdělání vězňům s nízkým stupněm dosaženého vzdělání a vězňům s nevhodnou či žádnou kvalifikací. Proto VS zřídila SOU VS a zaměřuje se hlavně na odborné vzdělávání. Jelikož odsouzených mající zájem o střední či vysokoškolské vzdělání není tolik, nepovažují za důležité v rámci VS zřizovat jiný typ školy. V tomto ohledu pokládám za výhodnější navázání spolupráce s externími institucemi a organizací, které by toto vzdělání odsouzeným zprostředkovaly. Navázání této spolupráce se v některých věznicích daří, čehož je důkazem například vytvoření dvou center vysokoškolského vzdělání ve VV Brno a VV Praha – Ruzyně.

VS průběžně mapuje vzdělávací potřeby odsouzených i poptávku po určitých kvalifikacích na trhu práce a dle toho nabízí odsouzeným vzdělávací obory, aktivity a kurzy. Předvídat poptávku na trhu práce je velmi obtížné již vzhledem k tomu, že někteří odsouzení budou propuštěni z VTOS až za mnoho let a je nutné, zejména v dnešní době, počítat s tím, že se leccos může změnit. VS by měla rozhodně výběru typu i obsahu vzdělávání věnovat zvýšenou pozornost, jelikož propuštění mají mnoho problémů a schopnost uplatnit se díky patřičnému vzdělání a vhodné kvalifikaci na trhu práce jim může situaci značně usnadnit.

Mnoho škol, zejména vysokých, dnes využívá elektronické vzdělávání za pomoci počítačů a počítačových sítí. Ve vzdělávání vězňů, kteří nemohou prostory věznice většinou vůbec opustit, by byl e-learning zajisté vhodným řešením. Odsouzení sice v některých věznicích při vyučování mohou užívat

počítače a např. ve VV Brno funguje i Intranet, umožnění přístupu vězňů k Internetu je dosti problematické, jelikož je vysoké riziko jeho zneužití odsouzenými. V některých zahraničních vězeňských systémech se v rámci různých projektů testuje zavádění internetu do věznic a řeší jak jeho zneužití zabránit (TemaNord, 2005, online) [cit. 2010-06-25]. Hromadnější zavádění těchto moderních technologií do věznic v ČR je zajisté do budoucna možné, musí mu ale být věnována značná pozornost.

Doposud byla řeč převážně o vzdělávání odsouzených ve školách a o dalším profesním vzdělávání. Stejně důležité, a domnívám se, že v některých případech i důležitější, je občanské vzdělávání. VS spolu s dalšími subjekty pořádá různé kurzy z této oblasti, z nichž některé jsou pro vězně dokonce povinné. Občanské vzdělávání by mělo být součástí i školského vzdělávání, kde by se mělo stát součástí vyučovaných předmětů. Nové možnosti v tomto ohledu přináší RVP a ŠVP. Pokud se podaří SOU VS i jiným školám v ŠVP zohlednit potřeby vzdělávání této specifické skupiny a ve výuce je uplatňovat, bude to zajisté velkým přínosem.

Zajištění vzdělávání ve specifických podmínkách vězení je finančně i organizačně velmi náročné. Problematické je to především ve věznicích typu s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, jelikož zde platí přísná bezpečnostní opatření a vězňům není povolován volný pohyb bez dozoru ani po věznici, natož mimo ni. V těchto typech věznic musí být proto vzdělávání uskutečňováno v areálu věznice, což přináší řadu komplikací. Například by měly být pro tyto účely zřízeny speciální prostory. To však naráží na dlouhodobý problém přeplněnosti věznic u nás, kde není dostatek místa ani pro ubytování vězňů, které je přednější.

Řešením nedostatku financí může být participace soukromých subjektů na vzdělávání vězňů. Příkladem je soukromé SOU působící ve Věznici Vinařice. Výhody zajištění vzdělání jinak než prostřednictvím ŠVS byly popsány ve čtvrté kapitole bakalářské práce. Tento úspěšný projekt otevřel nové možnosti ve vzdělávání vězňů a měl by být inspirací i pro další věznice, v nichž není ŠVS zřízeno. Otázkou může být, zda by nebylo lepší oblast vzdělávání přenechat soukromému sektoru úplně. Já se však domnívám, že by si VS měla sama

zajišťovat alespoň část vzdělávání, zejména tu, v níž má již dlouholeté zkušenosti, a neměla by se úplně spoléhat na jeho externí zajištění. Zároveň by dle mého názoru měla VS s externími subjekty začít více spolupracovat.

Zaměstnanci SOU Vinařice se snaží k vzdělávání odsouzených přistupovat opravdu zodpovědně, vytvořili si ŠVP šitý na míru potřebám vzdělávání těchto osob a k studentům-odsouzeným přistupují tak, jako by nevěděli, že spáchali nějaký trestný čin. Škola se snaží rozšiřovat svou nabídku služeb a zapojovat se do různých projektů. Bohužel i tato škola se potýká s problémem zajištění pedagogických pracovníků, a tak je dle mého názoru ve třídách příliš mnoho studentů na jednoho pedagoga a některé metody práce si v takovémto počtu nedokáží moc dobře představit.

Právě přístup pedagogů³⁰ k odsouzeným je při vzdělávání osob ve VTOS velmi důležitý. Významnou úlohu sehrává i volba vhodných metod a postupů, které při vzdělávání pedagogové uplatňují. Ze zkušeností zaměstnanců SOU Vinařice je patrné, že při jejich volbě je zapotřebí určitá obezřetnost. Pokud se např. učitel rozhodne použít skupinovou formu výuky, měl by odsouzené na ni nejprve postupně připravit. Obdobné je to například s postupy a metodami předávání informací odsouzeným. Lidé, kteří se vzdělávají z vlastní vůle, umí se učit a prošli úspěšně již několika školami nepotřebují být tak výrazně motivováni k učení a pedagogové tedy nemusí vkládat do výuky tolik energie. Naopak u těch, kteří mají vzdělání spojené spíše s negativy, ať už s neúspěchy ve škole, s problémy s učiteli a spolužáky, s nezájmem rodiny o jejich studium atd., musí pedagogové pojmout výuku tak, aby odsouzené bavila, mohli při ní vycházet z vlastních zkušeností, aktivně se do ní zapojili a aby vzbuzovala spíše pozitivní pocity než ty negativní. Důležitá je tedy poutavost, názornost, srozumitelnost, praktičnost a další. Zároveň by pedagogický pracovník měl mít přirozenou autoritu, uplatňovat pozitivní přístup a měl by jít odsouzeným příkladem. Obecně

³⁰ pro větší přehlednost budu dále v textu pro všechny osoby vedoucí jakoukoli vzdělávací činnost budu užívat označení pedagog

se domnívám, že při zacházení s odsouzenými je nezbytné se v přístupu k nim chovat tak, jak by se měli oni naučit chovat k druhým.

Pro problematičnost vzdělávání odsouzených by pedagogové měli mít patřičné vzdělání a odborné kompetence. Měli by dobře ovládat nejen to, co odsouzené učí, ale navíc by měli znát základy psychologie, sociologie, speciální pedagogiky i andragogiky a měli by se orientovat v oblasti vězeňství. Součástí VS je proto i Institut vzdělávání se sídlem ve Stráži pod Ralskem, v němž probíhá odborná příprava vězeňského personálu a jejich další vzdělávání³¹.

Dalším problémem při vzdělávání odsouzených je nedostatečný počet občanských zaměstnanců, podílejících se i na vzdělávání, vzhledem k počtu uvězněných. Veřejný ochránce práv ve své souhrnné zprávě za rok 2009 konstatoval: „Za situace, kdy počet odsouzených na jednoho občanského pracovníka převyšuje několikanásobně personální standardy, je efektivní práce s odsouzenými značně obtížná, ne-li nemožná ...výkon trestu může záhy začít plnit pouze účel ochrany společnosti před pachateli trestných činů, nikoliv účel vychovávat současně odsouzené k řádnému životu po propuštění na svobodu (Valeš, Šabatová, 16.05.2010, online) [cit. 2010-06-25].“ VS by měla zvážit, zda naopak tyto počty nezvýšit nebo, jak již bylo výše řečeno, zda nezapojit více externích pracovníků.

Velmi významným problémem vězeňství v ČR je chybějící provázanost se službami venku. Přestože existuje mnoho organizací poskytujících propuštěným z VTOS své služby, chybí jejich systematické zajištění. Stát v této sféře dle mého názoru také selhává. S odsouzenými se během VTOS soustavně a cílevědomě pracuje, bohužel po propuštění se často nechávají napospas. První měsíce pro propuštěné přitom přináší nejvíce rizik a úskalí a málo kdo se s nimi dokáže sám vypořádat. Mnoho lidí vracejících se z vězení se nemá kam vrátit, nemá domov, rodinu, příbuzné a jediným útočištěm se jim opět stává kriminální prostředí,

³¹ více na: <http://www.ivvs.cz/?m=1>

z něhož do vězení přišli. Právě v tomto období hraje postpenitenciární péče velmi důležitou úlohu.

S odsouzeným se daleko snáz pracuje ve vězení, kde je pod neustálým dohledem a jednou z jeho povinností je plnit program zacházení. Naopak po propuštění je pouze na jedinci, zda pomoc vyhledá, nebo ne. Je zajisté pravda, že vězení by odsouzené na samostatný život po propuštění mělo připravit, ale tito lidé se ocitají opravdu v nezáviděníhodné situaci a pomoc alespoň do začátku potřebují. Jedním z řešení by mohlo být provázání institucí a organizací zajišťujících vzdělávání vězňů se zaměstnavateli a podniky, kde by odsouzení po propuštění z VTOS mohli žádat o práci. Kdyby tato služba existovala a vězni by viděli, že pokud získají danou kvalifikaci (popř. vzdělání) s kterou se mohou zažádat o práci u konkrétního zaměstnavatele, jejich motivace ke vzdělávání by byla nejspíš o něco větší. Samozřejmě je jasné, že by nebylo možné takto zajisti práci všem, ale procento zaměstnaných lidí propuštěných z VTOS by se zajisté zvýšilo.

Závěrem bych chtěla ještě upozornit na nezbytnost změnit ve vzdělávání vězňů doposud převažující pedagogický přístup za přístup andragogický a dát podnět k zauvažování nad touto otázkou. Není možné s dospělými odsouzenými zacházet jako s dětmi a snažit se je převychovat. Uplatňovány by měly být metody vzdělávání dospělých, které je nutné přizpůsobit potřebám a možnostem vězňů. Odborník, jenž vede kurz nebo vyučuje ve škole, by měl k odsouzeným přistupovat spíše partnersky než autoritativně. Aby mohl však tento přístup uplatňovat, musí odsouzené na ně nejprve připravit, jinak by jej mohli velice snadno zneužít a obrátit proti němu. Tato úloha není jednoduchá a vyžaduje od pedagoga velký um. Nemyslím si, že by tento přístup byl vždy možný, ale je důležité odsouzeným ukázat i jiný přístup, než s jakým měli zkušenosti ze škol v jejich dětství a mládí. Tento přístup má navíc dle mého mínění ještě jedno pozitivum – daleko více vede k samostatnosti a zejména k odpovědnosti.

Hodnotit systém vězeňství a vzdělávání odsouzených v jeho podmínkách není jednoduché a je třeba se na tuto problematiku dívat vždy z více úhlů pohledu. Co se může zdát z pohledu nezainteresovaného jedince jako samozřejmé a snadné,

může být ve skutečnosti úplně jinak. O vězeňství se ve společnosti příliš často nemluví, a pokud ano, slyším spíše názory kritizující VS za poskytování nadstandardních služeb lidem, kteří spáchali trestný čin. Celá problematika vězeňství svádí dle mého názoru k zaujímání radikálního postoje. Ten si však myslím nikam nevede. Není možné být přílišným optimistou ani vidět vše černě, naopak je zapotřebí být otevřený diskuzi a snažit se hledat řešení.

6 Seznam užívaných zkratek

- CU – celoživotní učení,
- CŽV – celoživotní vzdělávání,
- ČR – Česká republika,
- Doporučení (89)12 – Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. (89) 12 o výchově ve vězení,
- ESF MU – Masarykova univerzita - Ekonomicko-správní fakulta,
- EVP – Evropská vězeňská pravidla,
- KTF UK – Univerzita Karlova – Katolická teologická fakulta,
- MS – Ministerstvo spravedlnosti ČR,
- MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR,
- nařízení 1/2007 – nařízení MS č. 1/2007, kterým se zřizuje škola pro osoby ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody,
- nařízení 39/2007 – nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 39/2007, kterým se vydává organizační řád Středního odborného učiliště, ve znění pozdějších předpisů,
- RVP – Rámcové vzdělávací programy,
- SOU Vinařice – Střední odborné učiliště Vinařice,
- SOU VS – Střední odborné učiliště Vězeňské služby,
- ŠVP – školní vzdělávací program,
- ŠVS – školské vzdělávací středisko,
- VS – Vězeňská služba ČR,
- VTOS – výkon trestu odnětí svobody,
- VV – vazební věznice,
- vyhláška 345/1999 – vyhláška MS č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon 169/1999 – zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů,

- zákon 555/1992 – zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní ČR, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon 561/2004 – zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním a vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů.

7 Soupis bibliografických citací

- COUNCIL OF EUROPE. 1990. Education in prison: Recommendation No. R (89) 12 [...] [online]. Strasbourg : Council of Europe, 1990 [cit. 2009-12-10]. Dostupné z: <http://www.epea.org/index.php?option=com_wrapper&Itemid=138>
- ČERNÍKOVÁ, Vratslava. 2008. *Sociální ochrana: terciární prevence; její možnosti a limity*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Čeněk; 2008. ISBN 978-80-7380-138-0
- ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR. 11.05.2006. *Závěry projektu ČHV: Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci – monitoring a litigace (2003 – 2005)* [online]. 11.05.2006 [cit. 2010-04-15]. Dostupné z : <<http://www.helcom.cz/download/sborniky/vezenstviOSI2005/monitoring.doc>>
- ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR. 22.12.2004. *Projekt „Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci – monitoring a litigace“: Vzdělávání ve věznicích* [online]. 22.12.2004 [cit. 2010-04-16]. Dostupné z: <<http://www.helcom.cz/download/vezen03/002vzdel.doc>>
- Evropská vězeňská pravidla: Doporučení Rec (2006) 2 Výboru ministrů členskými státy Rady Evropy k Evropským vězeňským pravidlům. *České vězeňství*, 2006, roč. 14, č. 1, příloha časopisu. ISSN 1213-9297.
- HÁLA, Jaroslav. 2006. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2., dopl. vyd. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006. ISBN 80-86708-30-6
- HALUZOVÁ, Soňa. 2004. Evropský projekt EPLLA v Brně. *České vězeňství*, 2004, roč. 12., č. 4, s. 10.
- MASARYKOVA UNIVERZITA. 21.01.2004. *Ekonomicko-správní fakulta MU Prezentace projektu EPLLA* [online]. 21.01.2004 [cit. 2010-03-22]. Dostupné z: <<http://www.muni.cz/events/calendar/3655?year=2004>>
- MASARYKOVA UNIVERZITA. EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA. *Nabídka celoživotního vzdělávání* [online]. [cit. 2010-06-01]. Dostupné z: <<http://www.econ.muni.cz/studijni-obory-a-prijimaci-rizeni/nabidka-celozivotniho-vzdelavani/>>
- MEZNÍK, Jiří, KALVODOVÁ, Věra, KUČHTA, Josef. *Základy penologie*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1248-X
- MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI ČR. *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákoníku* [online]. [cit. 2010-03-03]. Dostupné z: <<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=4176&d=1605>>
- MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČR, 2007. *Strategie celoživotního učení ČR* [online]. Praha : Ministerstvo školství,

mládeže a tělovýchovy, 2007 [cit. 2010-03-06]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/strategie-celozivotniho-uceni-cr-1>>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČR. 29. 05. 2008a. *RVP pro obor vzdělání 65-51-E/02 Práce ve stravování* [online]. 29.05.2008, aktualizace 09.06. 2008 [cit.2010-05-11]. Dostupné z: <<http://zpd.nuov.cz/RVP/E/RVP%206551E02%20Prace%20ve%20stravovani.pdf>>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČR. 29.05.2008b. *RVP pro obor vzdělání 65-51-E/01 Stravovací a ubytovací služby* [online]. 29.05.2008, aktualizace 09.06.2008 [cit.2010-05-11]. Dostupné z: <<http://zpd.nuov.cz/RVP/E/RVP%206551E01%20Stravovaci%20a%20ubytovaci%20sluzby.pdf>>

NÁRODNÍ SOUSTAVA KVALIFIKACÍ [online]. [cit. 2010-05-30]. Dostupné z: <<http://www.nsk.nuov.cz/>>

Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby č. 39/2007, kterým se vydává organizační řád Středního odborného učiliště.

Nařízení ministerstva spravedlnosti č. 1/2007, kterým se zřizuje škola pro osoby ve výkonu vazby či trestu odnětí svobody.

Nařízení ředitele Věznice Vinařice č. 17/2009, kterým se stanovují 1) zásady zacházení s odsouzenými v oblasti výchovně vzdělávacích, speciálních a zájmových aktivit Programu zacházení ve Věznici Vinařice [...].

NETÍK, Karel. *Koncepce rozvoje vězeňství v ČR (Obnovené vydání)*. České vězeňství, 1998, roč. 6, č. 1, příloha časopisu.

NETÍK, Karel, NETÍKOVÁ, Daria, HÁJEK, Stanislav. 1997. *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-177-6.

PALÁN, Zdeněk. 2003. *Základy andragogiky*. Praha : Vysoká škola J. A. Komenského, 2003. ISBN 80-86723-03-8.

PALÁN, Zdeněk. *Andragogický slovník* [online]. [cit. 2010-06-20]. Dostupné z: <[www.http://www.andromedia.cz/andra.php](http://www.andromedia.cz/andra.php)>

PETRAS, Michal, BIEDERMANNOVÁ, Eva. 2006. Klasifikace odsouzených a jejich zařazování do programů. *České vězeňství*, 2006, roč. 14, č. 5, s. 13.

PETRAS, Michal, HŮRKA, Jindřich. 2006. Risk/needs assessment. Nový metodologický nástroj? *České vězeňství*, 2006, roč. 14, č. 5, s. 11-12.

POBOŘIL, M. 15.02.2010. *Uznávání výsledků předchozího učení* [online]. 15.02.2010 [cit. 2010-05-30]. Dostupné z: <http://www.veryvision.eu/index.php?option=com_content&view=article&catid=1:latest&id=31:uznavani-vysledk-pedchoziho-ueni>

- RADA EVROPY. *Doporučení (89)12 o výchově ve vězení*. Dostupné z: <www.radaevropy.cz>
- SDRUŽENÍ PRO PROBACI A MEDIACI V JUSTICI, O.S. *Evropská vězeňská pravidla – právní povaha* [online]. [cit. 2009-11-03]. Dostupné z: <<http://equal.spj.cz/index.php?hdr=cln&cnt=kbs&pos=0&id=15>>
- SOCHŮREK, Jan. 2002. *Nástin vybraných problémů forenzní psychologie. I. díl: Obecná část*. 1. vyd. Liberec : Technická univerzita, 2002. ISBN 80-7083-679-2
- SOCHŮREK, Jan. 2007a. *Kapitoly z penologie. I. díl, Úvod do teorie trestu a trestání*. 1. vyd. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2007 ISBN 978-80-7372-203-6
- SOCHŮREK, Jan. 2007b. *Kapitoly z penologie. II. díl, Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. 1. vyd. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-204-3
- SOCHŮREK, Jan. 2007c. *Kapitoly z penologie. III. díl, Negativní jevy ve vězení*. 1. vyd. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-205-0
- TEMANORD. 2005. *Nordic Prison Education: A lifelong learning perspective*, online. Kopenhagen : Nordic Council of Ministers, 2005. Aktualizace 8. dubna 2005 [cit. 2010-06-25]. Dostupné z: <http://www.epea.org/images/pdf/Nordic_Prison_Education_A_lifelong_learning_perspective.pdf> ISBN 92-893-1147-9.
- UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE. KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA. 22.05.2009. *Celoživotní vzdělávání – program „Úvod do teologických nauk“* [online]. 22.05.2009 [cit. 2010-03-25]. Dostupné z: <<http://www.ktf.cuni.cz/KTF-770.html>>
- VALEŠ, František, ŠABATOVÁ, Anna. 16.05.2010. *2009: Vězeňství* [online]. Český helsinský výbor, 16.05.2010 [cit. 2010-06-25]. Dostupné z: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2010051601#_ftn2>
- VALEŠ, František. 21.04.2009. *2008: Vězeňství a trestní justice* [online]. Český helsinský výbor, 21.04.2009 [cit. 2010-06-02]. Dostupné z: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2009042104>>
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 06.06.2010. *Měsíční statistické hlášení – květen 2010* [online]. 06.06.2010 [cit. 2010-06-08]. Dostupné z: <http://vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/správní/statistiky/Měsíční%20statistické%20hlášení%20MSH%20KVETEN.pdf>
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2005. *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015* [online]. Vězeňská služba ČR, 2005, aktualizace 19.10.2005 [cit. 2010-02-03]. Dostupné z: <http://vscr.actimmy.com/client_data/1/user_files/19/file/PDF/koncepce_do%20roku_2015.pdf>

- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2007. *Výroční zpráva Vězeňské služby České republiky za rok 2006* [online]. Vězeňská služba ČR, 2007 [cit. 12.03.2010]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/annualreport2006cz.pdf>
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2009a. *Informace o vzdělávání vězňených osob mimo školská vzdělávací střediska: Doklad pro gremiální poradu konanou dne 24. srpna 2009*. Praha : Vězeňská služba ČR, 2009.
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2009b. *Přehled vzdělávacích aktivit SOU VS ČR, organizovaných jednotlivými ŠVS ve školním roce 2009/2010*. Praha : Vězeňská služba ČR, 2009.
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2009c. *(Informace o vzdělávání odsouzených na vysokých školách)*. Praha : Vězeňská služba ČR, 2009.
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2009d. *Výroční zpráva Vězeňské služby České republiky za rok 2008* [online]. Vězeňská služba ČR, 2009 [cit. 2010-03-12]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/annualreport2008cz.pdf>
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2010 *Výroční zpráva Vězeňské služby České republiky za rok 2009* [online]. Vězeňská služba ČR, 2010 [cit.2010-06-08]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/plugin-annual_report_2009-Correct.pdf>
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. VAZEBNÍ VĚZNICE PRAHA RUZYŇ. 06.01.2010. *Pilotní projekt ve vazební věznici Praha-Ruzyně* [online]. 06.01.2010 [cit. 2010-03-25]. Dostupné z: <<http://www.vscr.cz/vazebni-veznice-praha-ruzyne-90/vykon-vezenstvi-1035/vykon-trestu-1090/pilotni-projekty-ve-vazebni-veznici-praha-ruzyne-5979>>
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. VĚZNICE VINAŘICE. 03.02.2010. *SOU Vinařice* [online]. 03.02.2010 [cit. 2010-05-17]. Dostupné z [www: <http://www.vscr.cz/veznice-vinarice-97/duchovenska-sluzba-a-nevladni-organizace-1025/sou-vinarice-1101/sou-vinarice-6494>](http://www.vscr.cz/veznice-vinarice-97/duchovenska-sluzba-a-nevladni-organizace-1025/sou-vinarice-1101/sou-vinarice-6494)
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. VĚZNICE VINAŘICE. 09.03.2007. *Výkon vězeňství* [online]. 09.03.2007 [cit. 2010-05-16]. Dostupné z: <<http://www.vscr.cz/veznice-vinarice-97/vykon-vezenstvi-729/>>
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. VĚZNICE VINAŘICE. 26.03.2008. *Věznice Vinařice se představuje* [online]. 26.03.2008 [cit. 2010-05-16]. Dostupné z: <<http://www.vscr.cz/veznice-vinarice-97/veznice-vinarice-770/>>
- VODIČKA, Karel. *Zpráva SOU*. 2008.
- VOJTĚCH, Jiří., SKÁCELOVÁ, Pavla. 24.06.2009. *Učňovské školství a stavební obory* [online]. 24.06.2009 [cit. 2010-05-10]. Dostupné z: <<http://www.nuov.cz/ucnovske-skolstvi-a-stavebni-obory>>
- Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání.
Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění zákona č. 162/1998 Sb.
Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

konzultace:

Mgr. BOHÁČEK, Jan. *Konzultace*. Zaměstnanec Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR. Praha, 19.10.2009
PaedDr. VÁŇA, Martin *Konzultace*. Ředitel Středního odborného učiliště Vězeňské služby ČR. Praha, 26.10.2009
plk. Mgr. BERÁNEK, Luboš *Konzultace*. 1. zástupce ředitele Věznice Vinařice. Vinařice, 06.06.2009, 03.05.2010, 17.6.2010.
Mgr. JEŽKOVÁ, Andrea. *Konzultace*. Pedagog SOU Vinařice. Praha, 21.01.2010, 05.05.2010.
Ing. VODIČKA, Karel. *Konzultace*. Zřizovatel SOU Vinařice. Vinařice, 25.11.2009, 03.05.2010.
Ing. BRICH, Jan *Konzultace*. Pedagog SOU Vinařice. Vinařice, 21.01.2010.
Mgr. VOŘECHOVSKÝ, Marek. *Konzultace*. Speciální pedagog Vězeňské služby a pedagog SOU Vinařice. Vinařice, 25.11.2009, 21.01.2010.

8 Přílohy

Příloha A: EVP – základní principy

1. Se všemi osobami zbavenými svobody bude zacházeno tak, aby byla respektována jejich lidská práva.
2. Osobám zbaveným svobody budou ponechána veškerá práva, která jim nebyla zákonně odňata uložením výkonu trestu nebo vazby.
3. Omezení ukládaná osobám zbaveným svobody budou v nezbytně minimálním rozsahu a úměrná legitimnímu účelu, pro který byla uložena.
4. Vězeňské podmínky, které porušují lidská práva vězňů, nelze ospravedlnit nedostatkem prostředků.
5. Život ve vězení se musí co možná nejvíce přibližovat pozitivním aspektům života na svobodě.
6. Výkon trestu bude zajišťován tak, aby umožnil osobám zbaveným svobody jejich opětné začlenění do svobodné společnosti.
7. Je nutno podporovat spolupráci s externími sociálními službami a co možná nejvíce i zapojení občanských sdružení do vězeňského života.
8. Vězeňští pracovníci vykonávají důležitou veřejnou službu a jejich přijímání, zaškolení i pracovní podmínky jim musí umožnit udržování vysoké úrovně jejich péče o uvězněné osoby.
9. Ve všech věznicích musí probíhat pravidelné státní inspekce a nezávislé kontroly.

Zdroj: Evropská vězeňská pravidla: Doporučení Rec (2006) 2 Výboru ministrů členským státům Rady Evropy k Evropským vězeňským pravidlům. *České vězeňství*, 2006, roč. 14, č. 1, příloha časopisu. ISSN 1213-9297.

**Příloha B: Koncepce rozvoje českého vězeňství do r. 2015 – základní principy
jednání s vězněnými osobami**

- a) se všemi osobami, jež jsou omezeny na svobodě, musí být zacházeno s ohledem na jejich lidská práva a lidskou důstojnost;
- b) důstojný a humánní výkon trestu odnětí svobody a výkon vazby lze realizovat pouze ve věznicích, které zajišťují bezpečnost a bezpečí celé společnosti stejně jako vězňům a vězeňskému personálu;
- c) omezení osob vykonávajících trest nebo umístěných ve výkonu vazby mají být uplatňována jen v rozsahu nezbytně nutném k dosažení účelu trestu odnětí svobody a účelu výkonu vazby;
- d) život ve věznici má být v co nejvyšší míře blízký pozitivním aspektům života ve společnosti;
- e) rizika představovaná jednotlivými vězni mají být posuzována přísně individuálně a pouze podle toho má být s nimi jednáno;
- f) výkon trestu odnětí svobody má být plánován individuálně s důrazem na vytváření nejlepších možných podmínek pro reintegraci po propuštění.

Zdroj: VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015* [online]. 2005, aktualizace 19.10.2005 [cit. 2010-02-03]. Dostupné z: <http://vscr.actimmy.com/client_data/1/user_files/19/file/PDF/koncepce_do%20roku_2015.pdf>

Příloha C: Rada Evropy: Výbor ministrů. Doporučení (89)12 o výchově ve vězení

Na základě článku 15b. Statutu RE Výbor ministrů, který považuje právo na výchovu za právo základní, a výchovu považuje za důležitou pro individuální a kolektivní rozvoj, přičemž si uvědomuje, že velká část vězňů poznala jen velmi málo plodných výchovných metod, a proto mají velkou potřebu ve výchovné oblasti, dále je toho názoru, že výchova ve vězení přispívá k vytváření humánnějších věznic a k zlepšení podmínek vazby že výchova ve vězení je důležitým prostředkem k zjednodušení opětovného zařazení vězně do společnosti, a uznává, že při praktickém uplatňování některých práv a opatření je možno ve shodě s následujícími doporučeními potvrdit rozdíly mezi odsouzenými a vězni ve vyšetřovací vazbě, zohledňuje doporučení č. R(87)3 o evropských vězeňských pravidlech a doporučení č. R(81)17 o politice výchovy dospělých, doporučuje vládám členských států zavést politiku, která zohledňuje následující:

1. Všichni vězni mají mít přístup k výchově, která by měla zahrnovat základní vzdělávání, odbornou výchovu, kulturní a tvořivé činnosti, tělesnou výchovu a sporty, sociální výchovu a možnost navštěvovat knihovnu.
2. Výchova ve vězení by měla být obdobná jako výchova pro příslušné věkové kategorie ve vnějším světě a výchovné možnosti by měly být co nejširší.
3. Výchova ve vězení má mít za cíl celkový rozvoj osobnosti, přičemž zohlední její sociální, ekonomické a kulturní souvislosti.
4. Všichni zaměstnanci, kteří pracují v administrativě vězeňského systému a v řízení nápravné výchovy, by měli co nejvíce zjednodušovat a podporovat výchovu.
5. Výchova nemá být považována za méně důležitou jako práce ve vězeňském režimu a vězni nemají být finančně nebo jinak postihováni v důsledku této výchovy.
6. Je třeba vyvinout všechny snahy k podpoře aktivní účasti vězňů ve všech oblastech výchovy.
7. Je třeba zavést programy dalšího vzdělávání, aby si vychovatelé osvojili výchovné metody vhodné pro dospělé.
8. Je třeba věnovat individuální pozornost vězňům, kteří mají osobní těžkosti a hlavně těm, kteří neumí řádně číst a psát.

9. Odborné vzdělávání má přispět k širšímu rozvoji osobnosti a samozřejmě k rozvoji pracovního trhu.
10. Vězni mají mít volný přístup do knihovny, která má být doplňována vycházejícími publikacemi, nejméně jedenkrát týdně.
11. Má se rozvíjet a podporovat tělesná výchova a sport.
12. Důležitou úlohu je třeba dát tvořivým a kulturním činnostem, protože poskytují vězňům možnosti rozptýlení a seberealizace.
13. Do sociální výchovy je třeba zavést praktické prvky, které umožní vězni řídit si svůj každodenní život a tak mu ulehčit jeho návrat do společnosti.
14. Vězňům by mělo být co možná nejvíc povoleno zúčastňovat se výchovy poskytované mimo vězení.
15. V případě, že se vnější společnost zúčastňuje na práci v nápravně výchovném zařízení má být co možná nejvíce spojená s výchovou vězňů.
16. Je třeba zavést opatření umožňující vězňům pokračovat v jejich výchovně vzdělávacím procesu po jejich propuštění.
17. Vězením je třeba dát k dispozici potřebné úvěry, zařízení a vyučující personál, aby vězni dostali správnou výchovu.

Zdroj: RADA EVROPY. *Doporučení (89)12 o výchově ve vězení*. Dostupné z: <www.radaevropy.cz>

Příloha D: Přehled vzdělávacích aktivit SOU VS ČR, organizovaných jednotlivými ŠVS ve školním roce 2009/2010

ŠVS	Učební obory	Délka učebního oboru	Pro koho určen (typ věznice, kategorie ods., obv.)	Kurz	Délka kurzu	Pro koho určen (typ věznice, kategorie ods., obv.)
Heřmanice	Konkrétní zaměření vzdělávání v rámci ŠVS Heřmanice bude upřesněno v průběhu školního roku dle daných podmínek ve věznicích					
	Výroba konfekce	2 roky	Muži B.C	Kurz základní školy Kurz výcvikového zpracování keramiky	10 měs. 10 měs.	Muži B.C Muži B.C
Pardubice				Pečovatelský kurz	10 měs.	Muži B.C
				Kurz malířských a natěračských prací	10 měs.	Muži B.C
				Kurz společného stravování	10 měs.	Muži B.C
				Kurz společného jazyka	10 měs.	Muži B.C
				Kurz zručnostních a příslušných prací	10 měs.	Muži B.C
				Kurz základní odborní techniky	5 měs.	Muži B.C
				Kroužek německého jazyka	10 měs.	Muži B.C
				Malíř natěrač	5 měs.	Muži C
				Deník v elektrotechnice	10 měs.	Muži C
				Český jazyk pro cizince	10 měs.	Muži C
Plzeň				Německý jazyk	10 měs.	Muži C
				Kurz ICT	10 měs.	Muži C
				Kurz pro pologramotné	10 měs.	Muži C
				Doplnění základního vzdělání	10 měs.	Muži C
				Doplnění základního vzdělání	10 měs.	Muži C
				Základní škola	10 měs.	Muži C
				Praktická rodinná škola	5 měs.	Muži C
				Kuchařské práce	5 měs.	Muži C
				Základy výrobní techniky	5 měs.	Muži C
				Základy gramotnosti	10 měs.	Muži C
Světlá nad Sázavou				Čeština pro cizince	10 měs.	Muži C
				Kurz programování CNC strojů	6 měs.	Muži B.C
				Kurz vazac knih	2 měs.	Muži B.C
				Malíř - natěrač	5 měs.	Muži C.D
				Knihář	5 měs.	Muži C.D
				Svařecský kurz (pouze záci tříletého učebního oboru)	2 měs.	Muži C.D
				Základy výrobní techniky	5 měs.	Muži C.D
				MS Office Excel	5 měs.	Muži C.D
				Zoner Callisto	5 měs.	Muži C.D
				Anglický jazyk	10 měs.	Muži C.D
Rýnovice	Sadomícké a květinářské práce	2 roky	Muži ml., Muži A.B	Kurz květinářských a zelenářských prací	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
	Stavební výroba	2 roky	Muži ml., Muži A.B	Kurz stavební výroby	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
	Provoz společného stravování	2 roky	Muži ml., Muži A.B	Kurz společného stravování	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
	Strojní výroba	2 roky	Muži ml., Muži A.B	Kurz strojní výroby	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
	Elektrotechnická výroba	2 roky	Muži ml., Muži A.B	Kurz strojní výroby dřeva	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
	Zpracování dřeva	2 roky	Muži ml., Muži A.B	Kurz malířských a natěračských prací	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
				Kurz výroby elektrických rozvaděčů	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
				Kurz elektroinstalčních prací	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
				Kurz tepelného zpracování kovů	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
				Kurz kovář	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
Vaidice				Kurz práce na PC (5 samostatných modulů)	1 měs.	Muži ml., Muži A.B
				Kurz techniky administrativy	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
				Kurz reprografický	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
				Kurz hudební, dramatický	5 měs.	Muži ml., Muži A.B
				Kurz keramický	5 měs.	Muži ml., Muži A.B

Příloha č.3

Mgr. Jana Koucká	56471570
Ing. Zdeněk Banáš	495607317
Mgr. Pavel Voránek	474697170

Mgr. Jindřich Fafr	4633383505
Mgr. Jan Janda	55220450
Mgr. Jánoslav Kudrnoch	46063290
Ing. Josef Peřník	377600339

Zdroj: VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. Přehled vzdělávacích aktivit SOU VS ČR organizovaných jednotlivými ŠVS ve školním roce 2009/2010. Praha : Vězeňská služba ČR, 2009.

Příloha E: Seznam aktivit ve Věznici Vinařice v 1. pololetí 2010

Studium právní dokumentace	Akvaristický kroužek
Právní minimum	Pěstitelské práce
Sebeobslužné činnosti	Botanický kroužek
Komunita	Kurz výuky AJ
Psychologické poradenství	Kurz výuky základů Čj
Psychosociální rozvoj - pracovní terapie	Základy českého jazyka
Sociální výcvik	Kurz základů obsluhy PC
Psaní deníku-rozvoj samost. a odpovědnosti	Literární kroužek
Individuální psychoterapie	Rukodělný kroužek
Osobnostně soc. výcvik	Pracovní výchova
Terapeutická skupina	Pracovní činnost
Psychoterapeutická skupina	Míčové hry
Komunitní setkávání	Stolní tenis
Skupinová jóga	Kondiční cvičení
Relaxace	Ranní cvičení
Kurz sociálně psychologických dovedností	Sportovní kroužek
Kurz společenského chování	Tělesná výchova
Studium právní dokumentace	Zastav se, zamysli se a změň se
Sociálně právní poradenství	Zákl. info. o drog. problematice
Encyklopedické vzdělávání	Pravidla silničního provozu
Vzdělávací všeobecný přehled	Výuka pravidel silnič. prov
Historicko modelářský kroužek	Poradna drogové prevence
Šachový kroužek	Terapie zaměřená na trestný čin
Společenské hry	Pastorační terapie, hagioterapie
Hudební kroužek	Stravovací návyky
Hudební výchova	Diskusní klub
Filatelie	Diskuzní klub pro cizince
Přírodovědný kroužek	

